

УДК: 336.02:338
КП
№ державної реєстрації 0117U003935
Інв. №

**Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
(СумДУ)
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2; тел. 38(0542) 687-835,
info@inform.sumdu.edu.ua**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
д-р. фіз.-мат. наук, професор
_____ А.М.Чорноус

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

**Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію
фінансової політики сталого розвитку об'єднаних
територіальних громад**

**ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП. ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ
ЗАСАД ТА АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОТГ В УКРАЇНІ**

(проміжний)

Начальник НДЧ
канд. фіз.-мат. наук, с.н.с.

Д. І. Курбатов

Керівник НДР
завідувач кафедри міжнародної економіки
д-р. екон. наук, доцент

Ю. М. Петрушенко

2017

Рукопис закінчений 22 грудня 2017 р.

Результати цієї роботи розглянуті науковою радою СумДУ,
протокол від 29.11.2017 р. № 2

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР д. е. н., доцент	_____	Ю. М. Петрушенко (розділи 1, 4, вступ)
	(22.12.2017)	
Старший науковий співробітник	_____	О. В. Кубатко (розділ 3)
	(22.12.2017)	
Старший науковий співробітник	_____	Б. Л. Ковальов (розділ 3, висновки)
	(22.12.2017)	
Старший науковий співробітник	_____	А. В. Височина (розділи 2)
	(22.12.2017)	
Науковий співробітник	_____	Д. О. Смоленніков (розділ 3)
	(22.12.2017)	
Науковий співробітник, відповідальний виконавець	_____	А. С. Воронцова (розділ 4)
	(22.12.2017)	
Фахівець	_____	О. С. Пономаренко (розділ 1, висновки)
	(22.12.2017)	
Інженер	_____	В. О. Біленко (розділ 1)
	(22.12.2017)	
Лаборант	_____	К. В. Онопрієнко (розділ 2)
	(22.12.2017)	
Лаборант	_____	О. В. Бондар (розділ 1)
	(22.12.2017)	

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 72 с., 5 табл., 3 рис., 50 джерел.

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ, СТАЛИЙ МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК, ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ (ОТГ), ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА, ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ, ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Об'єктом роботи виступають є економічні відносини, що виникають у процесі фінансового забезпечення та управління сталим розвитком ОТГ.

Предметом роботи є теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій застосування фінансової політики, зорієнтованої на забезпечення та регулювання сталого розвитку ОТГ.

Методологічні засади наукової роботи складають фундаментальні положення державних та місцевих фінансів, інвестування, державного регулювання економіки, сучасні концепції управління місцевим соціально-економічним розвитком, а також наукові праці, присвячені проблемам формування та реалізації фінансової політики місцевого розвитку.

У ході виконання першого етапу реалізації проекту було запропоновано науково-методологічний підхід до оцінки фінансового потенціалу регіону та досліджено ефективність його використання в регіонах України у 2016 році, досліджено закордонний досвід фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах реформи децентралізації, запропоновано концептуальні засади політики ресурсозбереження на рівні територіальних громад, досліджено вплив партисипативного фінансування на соціально-економічний розвиток місцевих спільнот Сумської області, що брали участь у проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Також на I етапі дослідження розпочався процес збору та систематизації статистичних даних щодо функціонування ОТГ в Україні та процесів їх фінансування. Цей процес буде тривати перманентно, оскільки досліджуваний предмет є динамічним, а об'єднані громади будуть продовжувати створюватися.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
1 Аналіз закордонного досвіду проведення реформ адміністративно-територіального устрою та фінансової децентралізації.....	8
2 Науково-методичний підхід до оцінювання рівня використання фінансового потенціалу регіону.....	28
3 Концепція ресурсозбереження у контексті забезпечення еколого-економічної безпеки на національному та місцевому рівнях.....	38
4 Дослідження впливу партисипативного фінансування проектів місцевого розвитку на соціальний капітал територіальних спільнот.....	49
Висновки.....	64
Перелік джерел посилання	66

ВСТУП

Реформа децентралізації в Україні – одна з ключових реформ, на яку покладені сподівання у стимулюванні позитивних економічних перетворень і покращення благополуччя українців.

1 квітня 2014 року Урядом України було ухвалено «Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади» (Розпорядження КМУ №333-р.), відповідно до якої в Україні передбачалася не просто передача повноважень та ресурсів органам місцевого самоврядування, а й створення шляхом укрупнення (об'єднання) спроможних територіальних громад, які зможуть реалізовувати передані їм повноваження.

Поточні результати реалізації цієї концепції протягом останніх 3 років свідчать про наявність низки невирішених практичних і теоретико-методологічних проблем в сфері формування фінансової політики на місцевому рівні, на вирішення яких і спрямований наш науковий проект.

Об'єктом роботи виступають є економічні відносини, що виникають у процесі фінансового забезпечення та управління сталим розвитком ОТГ.

Предметом роботи є теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій застосування фінансової політики, зорієнтованої на забезпечення та регулювання сталого розвитку ОТГ.

I етап дослідження, результати якого викладені у даному звіті, є підготовчим і присвячений аналізу нормативно-правових засад та аналізу стану фінансового забезпечення розвитку ОТГ в Україні. На цьому етапі була проведена організаційна робота для старту проекту та його ефективної реалізації, проведений аналіз існуючого законодавства в сфері функціонування ОТГ, проаналізовано існуючий стан фінансового забезпечення та регулювання процесу створення ОТГ та їх функціонування, розпочато дослідження закордонного досвіду фінансової політики сталого розвитку ОТГ та можливостей його адаптації до українських реалій.

Також розпочався процес збору статистичних даних щодо функціонування ОТГ в Україні та процесу їх фінансування. Цей процес є перманентним, оскільки досліджуваний предмет є динамічним, а об'єднані громади продовжують і будуть продовжувати створюватися.

Даний проект є практично спрямованим, його результати мають бути реалізовані в конкретних ОТГ, тому ми почали встановлювати контакти з майбутніми вигодонабувачами. На цьому етапі були встановлено відносини стосовно реалізації проекту з такими установами та громадами: Сумська обласна облдержадміністрація; проект ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»; Центр розвитку місцевого самоврядування у Сумській області; новостворені у жовтні 2017 року ОТГ Сумської області: Тростянецька ОТГ, Чернеччинська ОТГ, Степанівська ОТГ, Верхньо-Сироватська ОТГ, Дубов'язівська ОТГ, Буринська ОТГ, Комишанська ОТГ, Новослобідська ОТГ, Коровинська ОТГ. Реагуючі на актуальні потреби цих громад нами було розглянуто проблеми бюджетного планування цих ОТГ та запропоновано рекомендації щодо їх вирішення.

На цьому етапі дослідження було також узагальнено результати досліджень впливу партисипативного фінансування на соціально-економічний розвиток (зокрема, на соціальний капітал) місцевих спільнот Сумської області, що брали участь у проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

В рамках розробки методології економіко-математичної моделі аналізу впливу фінансових обмежень на сталий розвиток ОТГ в Україні нами було запропоновано науково-методологічний підхід до оцінки фінансового потенціалу регіону та досліджено ефективність його використання в регіонах України у 2016 році. Результати оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону (з урахування фактичних та потенційних фінансових ресурсів, а також нематеріальної складової розвитку регіонів) є основою для визначення ефективності його реалізації, що запропоновано здійснювати на основі одного із параметричних методів – стохастичного фронтірного аналізу, а для

формалізації функціональної залежності обрано транслогарифмічну виробничу функцію. Результуючим параметром моделі є інтегральна бальна оцінка рівня фінансового потенціалу регіону; базовими факторними змінними – обсяг реальних фінансових ресурсів (млн. грн.), обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів (млн. грн.), композитний індекс можливостей економічної системи регіону (балів); додатковими факторними змінними – динаміка інфляційних процесів (темп росту ІСЦ, %), рівень відкритості регіональної економіки (співвідношення суми експорту та імпорту до ВРП, од.), рівень бідності населення регіону (частка населення з середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, од.), рівень підприємницької активності (співвідношення кількості суб'єктів ЄДРПОУ регіону до аналогічного показника по країні, од).

У рамках стохастичного фронтірного аналізу ми використали припущення про те, що базові факторні змінні виступають основоположними чинниками формування ефективності використання фінансового потенціалу регіону, тоді як додаткові параметри визначають масштаб розриву між фактичним та еталонним рівнем ефективності. У зв'язку з цим, до даного блоку було відібрано макроекономічні індикатори, а також показники, що визначають рівень підприємницької активності та рівень добробуту домогосподарств. На наступних етапах дослідження заплановано розширення розробленого підходу для оцінки фінансового потенціалу ОТГ та ефективності його використання.

1 АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ТА ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Одним із шляхів визначення ефективних шляхів формування будь-якої політики є аналіз аналогічних ситуацій в минулому чи в інших країнах та його адаптація під реалії, в яких має бути реалізована ця політика.

Зрозуміло, що цей досвід не може бути повністю скопійований, проте його вивчення і використання дає можливість уникнути помилок та скористатися напрацьованими в інших країнах підходами і методиками. Досить часто розробка та пілотування цих методичних і організаційних підходів вартували досить значних коштів, яких в Україні сьогодні може і не бути. Зважаючи на це, на початковому етапі свого дослідження, ми вирішили проаналізувати найбільш релевантний закордонний досвід проведення реформи децентралізації, особливо з точки зору фінансового забезпечення проведення цих реформ.

Проведений нами аналіз дозволяє нам висунути гіпотезу про те, що одним з найголовніших факторів, який необхідно враховувати при використанні закордонного досвіду, є саме добровільність об'єднання територіальних громад в Україні, що обумовлює і характер підходів до формування і реалізації фінансової політики на місцевому рівні. Зважаючи на це, на наш погляд, важливе значення для використання у вітчизняній практиці є досвід не тільки прибалтійських країн та Польщі, з якими ми маємо спільне минуле, але й Скандинавських країн, у першу чергу Фінляндії, не дивлячись на наявні інші відмінності.

Більш детально досвід закордонних країн у розрізі аналізу адміністративно - територіального устрою, адміністративно - територіальної реформи, функцій місцевого самоврядування, джерел наповнення бюджетів, видатків місцевого бюджету та ін., а також спільних рис з ситуацією в Україні представлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Закордонний досвід у сфері проведення адміністративно-територіальних реформ та реформи децентралізації

	Конституційні основи місцевого самоврядування	Адміністративно - територіальні устрій	Адміністративно - територіальна реформа	Функції місцевого самоврядування	Джерела наповнення бюджетів	Основні статті видатки місцевого бюджету	Що спільного до ситуації в Україні
1	2	3	4	5	6	7	8
Данія	Правові засади місцевого самоврядування відображено в Конституційному Акті Данії від 5 червня 1953 р. Зокрема Частина VIII: §82 передбачає право муніципалітетів вирішувати питання місцевого значення, §86 - правило щодо виборчого цензу на місцевих виборах [1]	Данія є децентралізованою державою, тут добре розвинена система місцевого самоврядування. Адміністративно-територіальний устрій Данії складається з 98 муніципалітетів та 5 регіонів. Гренландія та Фарерські острови також входять до складу Королівства Данія, але мають статус автономії і право самоврядування [2].	Реформа децентралізації проводилась в Данії в декілька етапів. Перша значна реформа адміністративного поділу країни відбулась в 1970 році. Необхідність реформ була обумовлена тими проблемами, які постали перед урядом. В цей період в країні відбувались суспільні зрушення, активно йшов процес урбанізації, відбувався процес депопуляції сільського населення, сільських муніципалітети були нездатні виконувати свої функції. На момент початку реформ, адміністративно-територіальний устрій Данії був створений на базі церковних приходів і був дуже фрагментованим. Налічувалось 1300 громад та волостей (на базі сіл, селищ); 86 округів (провінційні міста); 25 графств; а також міста Копенгаген та Фредеріксберг. Процес першої реформи дуже затягнувся. Стартувала реформа в 1958 році, розпочався процес підготовки	Рівень муніципалітетів: Надання та фінансування соціальних послуг; дошкільні заклади та початкова освіта; спеціалізована освіта для дорослих та дітей молодшого віку; послуги охорони здоров'я; реабілітація і амбулаторне лікування; патронаж і догляд на дому; піклування про людей похилого віку; стоматологічна допомога; соціальна психіатрія; працевлаштування безробітних; допомога іммігрантам; обслуговування населення у сфері податків та зборів; забезпечення готовності у випадку надзвичайних ситуацій;	Розглянемо за рахунок яких джерел формувались бюджети органів місцевого самоврядування в 2013 році. Основна частина місцевих доходів складається з податкових надходжень (55%), субвенцій (21%) та поточних доходів (21%). Основну частину податкових доходів становить податок на доходи фізичних осіб (87%), іншими податками, забезпечують значну частину податкових надходжень стали податок на нерухомість і на землю. Ставка податку на доходи фізичних осіб	Видатки місцевого самоврядування в Данії на рівні 36,5% ВВП або 64,1% загальних державних видатків є найвищими в ЄС. Розглянемо питому вагу різних статей видатків в загальному обсязі видатків органів місцевого самоврядування в 2014 році. Найбільшою статтею видатків є соціальний захист (57%) та охорона здоров'я (24%). Питома вага видатків на освіту становить 9%, економіку - 3%,	Україна стикнулася з подібними проблемами, що стояли перед урядом Данії в 1970-х роках, це депопуляція сільського населення, неспроможність сільських муніципалітетів, тощо. Оскільки Україна обрала шлях добровільного об'єднання, корисним буде досвід Данії стосовно того яких проблем можна очікувати та як їх вирішувати. Ми бачимо, що

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>відповідного законодавства, результатом чого стало ухвалення Закону «Про об'єднання громад» в 1966 році. Цим законом визначались такі критерії: одне місто — один муніципалітет; мінімум чисельність населення 4-6 тисяч мешканців; основною сферою відповідальності муніципалітетів є початкові школи, а графств - лікарні. Добровільне об'єднання муніципалітетів відбувалося дуже повільно, тому було застосовано різні інструменти стимулу та тиску.</p> <p>Було запропоновано об'єднатись за певною схемою, якщо муніципалітети не погоджувались, вони мали запропонувати свою схему. В результаті 1000 муніципалітетів об'єднались добровільно, а 400 були об'єднані в примусовому порядку, і вже з 1 квітня 1970 року новий адміністративно-територіальний устрій набув чинності [3]. Отже, основою реформи 1970 року стало добровільно-примусового об'єднання, в результаті чого кількість муніципалітетів скоротилася з 1388 до 275, а регіонів — з 25 до 14 [2].</p> <p>Стрімкий розвиток Данії протягом 1970–2005 років вимагав реакції держави на нові виклики існуючої системи управління. Муніципалітетам було надано нові</p>	<p>плани забудови міста; відведення стоків; водопостачання й утилізації відходів; обслуговування місцевого бізнесу; розвиток туризму; місцеві дороги; заклади культури; спорт; бібліотеки.</p> <p>Рівень регіонів: охорона здоров'я, послуги вузьких спеціалістів та лікарів загальної практики у лікувальних закладах, психіатрична допомога; медичне страхування, плани регіонального розвитку; забруднення ґрунту; зайнятість; використання сировини; надання соціальних послуг і спеціалізованої освіти; культура; надання транспортних послуг; сприяння бізнесу; охорона навколишнього середовища; туризм [2;4].</p>	<p>в 2014 році в середньому становила 24,9%.</p> <p>Муніципалітети мають повноваження щодо встановлення ставки податку, але при перевищенні певного рівня, розмір державних грантів значно. В той час муніципалітет, що скорочували податкове навантаження, отримували додаткове фінансове стимулювання від держави.</p> <p>Система державної підтримки включає нецільову субвенцію, трансферти на соціальну допомогу та вирівнювання. Отримання кредитів муніципалітетами підлягає нагляду з боку держави і застосовується лише в окремих випадках, це можуть бути інвестиції в енергозбереження чи комунальне господарство.</p>	<p>загальні публічні послуги – 4%, видатки на дозвілля, культуру, релігію – 2% [4Ошибка!</p> <p>Источник ссылок не найден.].</p>	<p>процес добровільного об'єднання може бути тривалим в умовах недовіри народу до влади. Можна використати досвід м'якого тиску та встановлення граничних термінів. Ефективною може стати модель об'єднання навколо домінуючих міст.</p> <p>Запорукою успіху реформ є активна участь та підтримка самих громад, політичний консенсус з цього питання у суспільстві. [3].</p>

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>повноваження, якісно виконувати які вони були неспроможні, також постала необхідність реформування графств. Тому в 2006-2007 рр. в Данії відбувся новий етап реформ, підготовка до яких розпочалась з 2002 року.</p> <p>Результатом реформи 2007 року стало скорочення кількості муніципалітетів до 98, а також створення п'яти регіонів замість 13 адміністрацій провінцій [3].</p> <p>Для того, щоб регіони не почали домінувати над муніципалітетами, у них відсутні власні доходи та встановлені чіткі повноваження кожного рівня місцевого самоврядування. Повноваження графств були розділені між державою та муніципалітетами.</p> <p>Данія стала країною з найбільшими за розмірами муніципалітетами, середній розмір яких склав 58 154 осіб.</p>		<p>Що ж регіонів, то вони не мають власних доходів і фінансуються лише за рахунок субвенцій від держави та муніципалітетів. В 2013 році державні субвенції становили 81% , а муніципальні - 19%, кошти є цільовими використовуються на охорону здоров'я, спеціальну освіту, соціальні послуги та регіональний розвиток [4].</p>		
Швеція	Конституційна гарантія місцевого самоврядування закріплена в Основному Законі Королівства Швеція, це «Форма правління» від 27 лютого 1974 р. зі змінами	В Швеції є існують два типи місцевого самоврядування, це муніципалітети та ради графств. Нараз адміністративно-територіальний устрій Швеції складаються з 290 муніципалітетів	Реформа децентралізації в Швеції проходила в декілька етапів. Передумовами проведення реформи стала активна міграція населення та урбанізація. В країні існувало 2500 одиниць місцевого самоврядування. У 1952 році була проведена адміністративна реформа, що стосувалась сільських муніципалітетів. Встановлено вимогу щодо населення — 2500 осіб. В результаті реформи було скорочено кількість муніципалітетів до 1 тисячі, мінімальна чисельність	На рівні муніципалітетів: Обов'язкові функції: початкова та середня освіта; соціальні послуги; послуги з надання первинної медичної допомоги; дошкільна освіта; надання допомоги людям з фізичними і розумовими вадами; догляд за літніми людьми; забезпечення	Розглянемо за рахунок яких джерел формувались бюджети органів місцевого самоврядування в 2016 році. Доходи муніципалітетів Швеції склалися з податкових надходжень (67%), загальної державної субвенції (12%) та цільової субвенції	Видатки місцевого самоврядування країни складають 25,4% ВВП або 49% загальних державних видатків. Розглянемо питому вагу різних статей видатків в загальному	Концепція реформи № 333-р від 01.04.2014 року в Україні подібна до реформи, яку провадила Швеція в 1962 році, тому досвід Швеції може бути корисним. Органи

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	у статті 7 Глави 1. «Основні принципи форми правління». У статті 6 Глави 11. «Правосуддя і управління» передбачена можливість делегування адміністративних функцій комунам, фізичним та юридичним особам, а також об'єднанням громадян), а статтею 7 задекларовано неможливість втручання в діяльність органів місцевого самоврядування [1].	та 21 графств (ландстингів) [2]. Середня кількість мешканців муніципалітетів становить 33 612 чоловік [4].	населення встановлювалась на рівні не менше 2500 осіб, було збережено типи муніципалітетів, це міста, ринкові міста, а також сільські муніципалітети. Проте в 60х роках знову постала необхідність проведення реформи децентралізації, місцеві самоуправління були неспроможними ефективно виконувати надані їм повноваження, сільські муніципалітети втрачали свій людський та економічний потенціал, а міста стикнулися з нехваткою житла та необхідністю розбудови інфраструктури. Уряд постав перед вибором забрати частину повноважень на центральний (графства) рівень, чи об'єднати муніципалітети; Слід зазначити, що асоціації міст та сільських муніципалітетів підтримували реформу. Реформа 1962 року ґрунтувалась на теорії центральних міст. Тобто нові громади мали організовуватись навколо міст, що були центрами зростання. Такий підхід до побудови місцевого самоврядування був принципово новим, також була встановлена мінімальна чисельність населення муніципалітету - 8 тисяч осіб, що дало змогу передати повноваження середньої освіти на муніципалітети. Після кількох років реформ виявилось, що процес іде надто	захисту навколишнього середовища; послуги зі збору та утилізації відходів; експлуатація доріг; рятувально-аварійні служби; територіальне планування; водовідведення і водопостачання. Додаткові функції: зайнятість; культура житло енергетика; комерційні та промислові послуги. На рівні округу / регіону: Обов'язкові функції: охорона здоров'я (стоматологія); регіональна служба громадського транспорту. Додаткові функції: регіональний розвиток; туризм; культура [4].	(7%), зборів та плати за послуги (5%). Деякі послуги (збір відходів, громадський транспорт, водопостачання, тощо) надаються окремо муніципальними чи приватними підприємствами і плата за них сиди не включена. Основну частину податкових доходів становить податок на доходи фізичних осіб. Вилка загального рівня оподаткування ПДФО складає 28,19 — 34,1%. Дві третини податку отримують муніципалітети, а третину – округи. Система фінансового вирівнювання використовується щоб компенсувати різницю між очікуваними податковими надходженнями та витратами на надання послуг. Фінансується центральним урядом, але також за рахунок	обсязі видатків органів місцевого самоврядування в 2014 році. Найбільшими статтями є видатків на соціальний захист (28%), охорона здоров'я (27%), освіта (20%). Питома вага інших видатків складала: 11% загальні публічні послуги, 6% видатки на економіку, 3% ЖКГ [4].	місцевого самоврядування в Швеції структурувались навколо міста-центру, що виконувало функцію ядра по наданню послуг. Місто-центр представляло собою щільно забудовану територію, що, природно, виконує соціальні, адміністративні, культурні функції для своїх мешканців та мешканців навколишніх територій. Запорукою успіху реформи є добра воля та активність самих громад, асоціація сільських муніципалітетів в Швеції підтримувала реформу [3].

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>повільно, найбільш бідні громади не об'єднувались. Саме тому парламент вирішив встановити граничну дату для об'єднання громад — 1971 або 1974 рік. Таким чином реформа була завершена і було створено 290 муніципалітетів.</p> <p>Нові об'єднані муніципалітети отримали великі повноваження та нові ресурси. Уряд став виділяти необхідні кошти, а муніципалітет вже керує їх розподілом.</p> <p>В 1992 році було прийнято Закон про місцеве самоврядування, який встановив організаційні правила для асамблей, комітетів, бюджетів, а також загальні повноваження місцевих влад [3].</p>		внесків самоуправління, чия фіскальна спроможність складає більше 115% середнього рівня по країні [4].		
Польща	Конституційні засади місцевого самоврядування Республіки Польща детально відображені та забезпечені Конституцією від 2 квітня 1997 р. Вони прописані у Розділі I. «Республіка», статті 15–16 та у Розділі VII. «Місцеве самоврядування», статті	Територія Польщі складається із 16 воєводств. Кожне з воєводств адміністративно самостійне та керує розвитком регіону. Воєводства, в свою чергу, поділяються на 379 повітів (314 повітів – містом вважається зазвичай поселенська одиниця з	<p>Реформа місцевого самоврядування у Польщі проходила в декілька етапів.</p> <p>Перш за все урядом Польщі був прийнятий Закон «Про територіальне самоврядування» (потім йому він отримав назву «Про самоврядування в гмінах») стало початком до відродження самоврядування на рівні гмін. Другим етапом реформи стала зміна адміністративно-територіального устрою, основними завданнями якої були запровадження нового трирівневого поділу та створення місцевих органів управління на рівнях повітів та воєводств. Повітова реформа мала місце період з 1993 по 1998 років. Її результатом стало створення на території</p>	<i>рівень гміни:</i> освіта; землеустрій; охорона здоров'я; управління нерухомістю; охорона довкілля; житлова техніка інфраструктура; водне господарство; місцевий транспорт; культура й охорона пам'яток архітектури; соціальна допомога; спорт і активний відпочинок; ринки та торговельні центри; ярмарки, озеленення на рівні гміни; цвинтарі на рівні гміни; громадський порядок і безпека громадян; запобігання	Бюджети муніципалітетів наповнюються за рахунок власних доходів місцевого самоврядування (49%), державних дотацій (29%) та цільових субвенцій, в тому числі зі структурних фондів в ЄС (22%). Основним джерелом податкових доходів муніципалітетів виступає частка податку на доходи фізичних осіб. Податок на доходи фізичних осіб в 2014 році розподіляється між місцевими органами влади наступним чином: 37,5% - муніципалітетам, 10,	Видатки місцевого самоврядування країни складають 13,5% ВВП або 32,1% загальних державних видатків. Розглянемо питому вагу різних статей видатків в загальному обсязі видатків органів місцевого самоврядування в 2013 році.	Реформа децентралізації Польщі є яскравим прикладом позитивного ефекту подібних реформ. Проте ми не можемо бездумно перейняти їх досвід, адже в Україні зовсім інша політична ситуація, ніж була в Польщі в 1990х роках, суспільно-економічні

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	163–172 [1].	числом мешканців понад 10 тис., пов'язана функціонально з відповідною гміною, 65 міст – на правах повіту) та 2479 гмін (з яких 597 – селищні гміни, 1576 – сільські гміни, а решта 306 – це міські гміни). Новий адміністративний поділ уведено 1 січня 1999 р. [2]. Середня кількість мешканців гміни становить 15 522 чол., найменша чисельність населення 1335 чол. [4] Увага! Источник ссылки не найден.	сучасної Польщі 373 повітові одиниці, ними стали 308 повіти та 65 міст зі статусом повіту. Після завершення повітової реформи, уряд розпочав воєводську реформу 1998–1999 років. Законом «Про запровадження основного триступеневого територіального поділу держави» від 24.07.1998 р., що вступив в дію з 1 січня 1999 року, територію країни було поділено на 16 воєводств [1]. Владні структури повітів надають публічні послуги понадгмінного характеру, а рівні воєводства відповідають за регіонального самоврядування. Гміни являють найбільш значущий рівень самоврядування за рахунок наявних функцій та ресурсів, з 2002 року мери муніципалітетів обираються шляхом прямих виборів. Таким чином буквально за десять років у Польщі було сформовано комплексну та ефективну систему публічної влади, впроваджено принцип широкої децентралізації. Адже всі три рівні адміністративно-територіального устрою держави представлені органами територіального самоврядування: гміни і повіти – органами місцевого самоврядування, воєводства – органами регіонального самоврядування. На сьогодні в країні існують 2 479 сільських,	пожежам та повеням, пожежна безпека. рівень повітів: будівництво та експлуатація доріг; охорона здоров'я; середня освіта; цивільний захист; зайнятість; навколишнє середовище. рівень воєводств: економічний розвиток; соціальна політика управління дорогами регіонального; значення вища освіта; зайнятість; навколишнє середовище [2;4].	3% – повітам, 1,6% – воєводствам). Надходження податку на прибуток підприємств становить 23% власних доходів самоврядувань і розподіляється між органами самоврядування: 6,7% – муніципалітетам, 1,4% – воєводствам. Також, 20% власних доходів муніципалітетів становить податок на нерухомість. Субвенція на освіту займає три четверти від державних дотацій. Вона вираховується на основі ряду параметрів, таких як кількість учнів і вчителів. Як правило, місцеві влади витрачають на освіту більше коштів, ніж одержують. Тому муніципалітети, що опинились в такій ситуації отримують гранти вирівнювання, що компенсують цю різницю. Польща є одержувачем структурних фондів	Найбільшу частину видатків місцевих бюджетів складають освіта - 28%, охорона здоров'я - 16% та економіка - 15%. Видатки на соціальний захист складають 13%, на загальні публічні послуги 11%, дозвілля та релігія 7%. Питома вага видатків на ЖКГ становить 4%, на охорона довкілля 4%, громадський порядок та безпека – 2% [4].	умови та інші проблеми з адміністративним поділом. Польща ніколи не мала такої великої кількості дрібних громад, скільки їх існує в Україні. Тому процес адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади в нашій країні буде дещо іншим від того шляху, яким пройшла Польща. Проте аналізуючи польський досвід, ми можемо перейняти принципи створення спроможного самоврядування: розподіл повноважень між різними

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			міських та сільсько-міських муніципалітетів, та 314 повітів з більш масштабними повноваженнями, зокрема відповідальністю за середню освіту та лікарні на рівні повітів. Ще 65 міст виконують функції муніципалітетів і повітів. 16 воеводств відповідають за регіональний розвиток та розпоряджаються значною часткою структурних фондів ЄС (близько 40 %) [4].		ЄС, розмір яких в період з 2014 по 2020 рр. становить 2343 євро на душу населення. [4].		рівнями та гілками влади; відповідність майнових та фінансових прав до компетенції, громади; судовий захист громад від обмеження їхніх прав та втручання з боку центрального уряду [5].
Фінляндія	Конституція Фінляндської республіки прийнята 11 червня 1999 р. У Главі 2. «Основні права і свободи», у статті 14 зазначено право на участь у місцевих виборах і референдумах. У главі 11 «Управління і самоврядування»	У Фінляндії існує шість регіональних державних адміністративних відомств. Кожне відомство відповідає за певний великий регіон – лані (губернія, край), один із них – Аландські острови – має автономний статус [2]. Великі регіони складаються з одного чи кількох менших регіонів, яких	Реформа, направлена на збільшення місцевої автономії розпочалась наприкінці 1980-х років, головними її завданнями стали реформування фінансів органів місцевого самоврядування та зниження рівня їх державного регулювання. В 1995 році було прийнято Закон про місцеве врядування. Він визначав загальні функції та порядок організації виборів муніципалітетів, основи фінансової діяльності, співробітництва між муніципалітетами тощо. Основним обов'язком органів місцевого самоврядування стало «сприяння добробуту мешканців і сталому розвитку їх місцевості». Муніципалітети мають загальне повноваження діяти «в силу своєї автономії», але більшість з їхніх	Рівень муніципалітетів: заклади охорони здоров'я (зокрема це первинна та вторинна допомога, а також стоматологія); послуги соціального характеру (утримання закладів денного догляду за дітьми, надання послуг для літніх людей та осіб з обмеженими можливостями); освіта (включає дошкільну, початкову, середню, професійно-технічну, освіту, утримання бібліотек); культура та дозвілля; планування території; будівництво	Бюджети муніципалітетів наповнюються за рахунок податкових надходжень (більше половини надходжень), Операційних доходів (близько 20%). Податок на доходи фізичних осіб виступає основним джерелом податкових надходжень (86%). Фінляндія є однією з країн, в якій муніципалітети можуть самостійно встановлювати базові ставки податку на доходи фізичних осіб.	Видатки місцевого самоврядування країни складають 23,9% ВВП або 41% загальних державних видатків. Розглянемо питому вагу різних статей видатків в загальному обсязі видатків органів місцевого самоврядування в 2013 році. Найбільшими	Реформа Фінляндії є проводилась тим же шляхом, яким йде зараз Україна. Об'єднання територіальних громад йшло за добровільним сценарієм, через надання додаткових субсидій, тобто реформа здійснюється не адміністративним шляхом, а стимулюється

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	<p>статті 119–122 гарантують місцеве самоврядування та містять відсылки до положення щодо місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, принципів управління муніципальними одиницями [1].</p>	<p>усього 19, вони не належать до місцевого самоврядування (окрім Оланд та Кайруу). Регіонами керують регіональні ради, що відповідають за кооперацію між комунами, яких нараховується 313. Ці комуни (або муніципалітети) і становлять ланку місцевого самоуправління. Середня кількість мешканців муніципалітетів становить 17 528 чол., найменша чисельність населення муніципалітету становить 97 чол. [4].</p>	<p>функцій визначена в галузевому законодавстві. Дослідження, проведене Міністерством фінансів у 2013 році, нарахувало 535 статутних функцій – від підготовки регіонального плану до спільного несення операційних витрат політехнічних коледжів. В період з 2001 по 2016 рр., уряд Фінляндії провадив політику, направлену на прискорення територіальної реформи. Від малих муніципалітетів очувалось налагодження процесу зі спільного надання соціальних та медичних послуг, при цьому фінансові стимули стали головною мотивацією для тих, хто бажав об'єднатися. В 2001 році, чисельність органів самоврядування становила 448 одиниць. У результаті цих заходів, кількість муніципалітетів зменшилась до 313 (за станом на 1 січня 2016 року). При цьому, в деяких районах, де жителі розмовляють шведською мовою та на архіпелазі, ще й досі залишаються муніципалітети з невеликою чисельністю населення. Крім цього, в Фінляндії існують 19 регіонів з обмеженими функціями місцевого самоврядування у сферах регіонального розвитку, планування та просування регіональних інтересів. Органи місцевого самоврядування Фінляндії мають високий ступінь</p>	<p>та експлуатація технічної інфраструктури (громадський транспорт, дороги, порти, водопостачання та водовідведення, енергопостачання); бізнес і зайнятість; оподаткування, незалежні фінанси; спорт [2;4].</p>	<p>У 2014 році ставка податку була в діапазоні від 16,5% до 22,5%, а середній рівень складав 19,7%. Операційні доходи включають продажі, збори та різні державні гранти на конкретні послуги. Загальний державний грант, або «частка держави», становив трохи менше 20% доходів. Його визначають щороку залежно від таких показників, як кількість мешканців, вікова структура та спроможність одержувати податкові надходження, тобто включає елементи вирівнювання як витрат, так і доходів[4].</p>	<p>статтями є видатків охорона здоров'я (29%), соціальний захист (25%), освіта (18%). Питома вага інших видатків склала: 15% загальні публічні послуги, 7% видатки на економіку, 4% дозволя і культура [4].</p>	<p>економічно. Уряд Фінляндії застосовує принцип фінансування, в рамках якого нові чи розширені повноваження муніципалітеті в повністю покриваються субвенціями уряду вищої ланки [6].</p>

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>фінансової та законодавчої автономії. Особливість муніципалітетів Фінляндії є те, що вони є не тільки головними надавачами послуг соціального забезпечення, а й забезпечують також послуги з надання вторинної медичної допомоги (що як правило відноситься до вищого рівня управління).</p> <p>Основною мотивацією об'єднання муніципалітетів стало надання додаткових субсидій, що означає, що реформа у Фінляндії проходить не адміністративним шляхом, а стимулюється економічно. Серед фінансових заохочень можна виділити: дотації з Державного бюджету на етапі так званого інтеграційного обстеження на можливість утворення об'єднаної громади; дотації на об'єднання та компенсація частки державної участі у місцевих бюджетах. Розмір дотації зокрема збільшувався, у випадку об'єднання комун чисельністю населення більше 20 тис., проведення об'єднання у перші роки реалізації реформи [6].</p>				
Естонія	Конституція Республіки Естонія прийнята 28 червня 1992 р. зі змінами. Конституційні основи місцевого	Територіальний устрій Республіки Естонія складається з повітів, волостей та міст. На даний час в країна існує	Початком відновлення системи місцевого самоврядування в Естонії став закон “О местном самоуправлении”, прийнятий 10 листопада 1989 р., відповідно до цього закону було встановлено два рівні місцевого самоврядування: перший – повіти, другий сільські та міські муніципалітети.	Рівень муніципалітетів: освіта (дошкільна, початкова та середня); підтримка в належному стані громадських місць; забезпечення надання соціальних послуг та соціального	Органи місцевого держави в плані фінансування, оскільки лівова частина їхніх доходів формується з податку на доходи фізичних осіб, що	Видатки місцевого самоврядування країни складають 9,2% ВВП або 24,2% загальних державних	Естонія, як і Україна, перебувала в процесі децентралізації. Естонія як і Україна стикнулася з проблемою

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	самоврядування детально прописані у главі XIV «Місцеве самоврядування» у статтях 154–160 [1].	однорівневе місцеве самоврядування, що складається з волостей та міст. Проте стаття 115 Конституції Естонії передбачає як можливість повернення до дворівневої системи місцевого самоврядування, так і утворення інших одиниць місцевого самоврядування [2]. В Естонії існує 15 повітів. Місцевий рівень складається з 213 місцевих самоуправлінь (муніципалітетів), об'єднуючи 183 сільських муніципалітетів і 30 міст. Середня кількість мешканців муніципалітету складає 6 166 чоловік, найменша кількість	В 1993 році був прийнятий Закон про організацію місцевого врядування, яким було визначено функції та повноваження органів місцевої влади, порядок формування роботи місцевих урядів та рад, а також загальні положення з аудиту і нагляду, тощо. З 1994 році місцеве самоврядування в Естонії стало однорівневим (міста та волості), оскільки адміністрації повітів увійшли до центральних органів влади. В той же час розпочався процес добровільного об'єднання муніципалітетів, у рамках якого держава пропонувала фінансові стимули для тих, хто обирає шлях об'єднання. До позитивних досягнень проведених реформ можна віднести сформоване вже із середини 90-х років дієве місцеве самоврядування. Негативним наслідком було те, що муніципальні утворення були занадто дрібними (чисельність населення більшості волостей не досягала 2000 мешканців) і не завжди могли задовольнити потреби своїх мешканців через брак ресурсів [7]. Це призвело до скорочення населення та його старіння у периферійних волостях. Розуміючи важливість проведення реформи з формування спроможних громад, уряд стикнувся з небажанням та інертністю до об'єднання з боку органів місцевого самоврядування [8].	захисту; піклування про людей похилого віку; забезпечення будівництва житла (соціальне житло) та комунальних споруд; водопостачання та підтримка каналізаційних мереж; територіальне планування; забезпечення робочого стану доріг місцевого значення; управління громадським транспортом; підтримка правопорядку, пожежна безпека та забезпечення відповідних дій в надзвичайних ситуаціях; організація роботи муніципальних бібліотек та музеїв; підтримка спортивних майданчиків та громадських місць відпочинку [1], охорона здоров'я, опалення, екологія, збір та утилізація відходів, дороги, кладовища, адміністрування місцевих податків.	розподіляється між органами різних рівнів (і стягується за ставкою, що встановлюється на центральному рівні) та субвенцій. Нагляд з боку держави стосується як «законності, так і цільового використання». Основними джерелами формування бюджетів муніципалітетів в 2014 році стали податкові надходження (61,2 %) та державні субвенції (26% в 2014 році). Основну частину податкових надходжень становить податок на доходи фізичних осіб, який розподіляють між собою виконавчі органи різних рівнів. Ставка податку регулюється на центральному рівні, і муніципалітети одержують частину оподаткованого доходу своїх громадян (11,4% у	видатків. Розглянемо питому вагу різних статей видатків в загальному обсязі видатків органів місцевого самоврядування в 2013 році. Основну частину статтю видатків складає освіта - 35%, видатки на охорону здоров'я та економіку займають однакові частки по 16%. Питома вага витрат на дозвілля, культуру та релігію становить 10 %, видатки на соціальний захист – 10%, загальні публічні послуги займають 7 % видатків видатки ЖКГ – 6%, видатки	малих громад (коли населення в селах налічує 100-200 осіб) та масовим відтоком людей до великих міст. Практика Естонії показала, що наявність навколо міста винятково сільських волостей - не найкраща ситуація, місцеве самоврядування волостей фактично паразитує на міській інфраструктурі та не розвиває свою [8].

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
		<p>мешканців у сільському муніципалітеті становить 63 чоловіка [4].</p>	<p>В 2004, з ухваленням Закону про підтримку добровільного об'єднання громад, стартувала реформа децентралізації, метою якої було добровільне, м'яке об'єднання громад. Передбачалось надання об'єднанню волостей ряду бонусів. Зокрема, муніципалітети нових об'єднаних громад отримували одноразову виплату від 150 до 400 тисяч євро, переваги при фінансуванні з проектів ЄС, вагомим бонусом було те, що якщо загальна дотація від Держбюджету для об'єданого місцевого управління була менша, ніж суми тих, що об'єднались, розмір виплат попередніх дотацій залишаються ще на 4 роки. Проте, подібно до інших країн, які намагались реалізувати добровільний підхід, очікувані результати не були отримані. Тому у грудні 2015 року уряд оприлюднив законопроект щодо нової комплексної реформи децентралізації. Цього разу помилки враховано і встановлено чіткі критерії спроможності — громада повинна налічувати не менше п'яти тисяч мешканців. На першому етапі об'єднання громад носить добровільний характер. Передбачено гранти від держави на розвиток, головам рад або мерам, які втратять свої посади пропонують грошові компенсації. На перший добровільний етап відведено 2 роки — до жовтні 2017-го. Надалі,</p>		<p>2014 році). Муніципалітети не мають повноважень впливати на рівень ставки податку на доходи, проте мають право встановлювати ставки для податку на землю та інших місцевих податків в певних межах. Що ж до державних субвенцій, то вони надходять у формі нецільової субвенції - 63,7% та цільової субвенції конкретного призначення - 15,8%. Якщо ж заплановані витрати на надання послуг перевищили доходи, муніципалітети отримують компенсацію від Фонд фінансового вирівнювання (це десь 20,5% від загального обсягу державних субвенцій). Також, слід зазначити, що Як правило ці кошти направляються на розвиток місцевої інфраструктури, вони</p>	<p>на охорону довкілля становлять 3% із сукупного загалу [4].</p>	

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>громадам, що не погоджуються на об'єднання та налічують менше 5000 мешканців, доведеться примусово об'єднатися, але вже без фінансових компенсацій та заохочень. [4].</p> <p>Результатом децентралізації в Естонії стало скорочення кількість муніципалітетів з 254 (рівень 1995 -го року) до 213 (рівень 2016 -го року). Найменші сільські муніципалітети все ще залишаються, однак для забезпечення якісного надання послуг населенню, вони співпрацюють з більшими за розмірами сусідами. Отже, на разі в Естонії існують 213 місцевих самоуправління (муніципалітетів), об'єднуючи 183 сільських муніципалітетів і 30 міст.</p>		<p>управляються центральними органами влади, за консультаціями з асоціаціями органів місцевого самоврядування [4].</p>		
Литва	<p>Конституційні засади місцевого самоврядування детально відображені у статтях 119-124 Конституції Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 р. зі</p>	<p>Адміністративно-територіальний устрій Литви складається з двох рівнів: адміністративні одиниці вищого рівня представлені 10 повітами, вони є частиною державного управління; адміністративні одиниці нижчого рівня</p>	<p>Реформа місцевого самоврядування в Литві проходила в декілька умовних етапів:</p> <p>– Перша фаза реформ тривала з 1990 по 1997 рр. В 1990 р. прийнято Закон про основи місцевого самоврядування, створено муніципалітети двох рівнів утворень: вищий (регіони та великі міста – юрисдикція центральної влади) та нижчий (дрібні місцеві муніципалітети), всього в країні налічувалось 581 адміністративних одиниць.</p> <p>В 1994 році прийнято Закон про адміністративно-територіальні одиниці та їх межі. Протягом 1995</p>	<p>Рівень муніципалітетів:</p> <p>дошкільна, а також початкова та середня освіта; курси підвищення кваліфікації; первинна медична допомога; культурні центри; бібліотеки та музеї; соціальна допомога; цивільний захист; охорона правопорядку; планування територій та місцевого розвитку; пожежна безпека; спорт; туризм та місця</p>	<p>Розглянемо за рахунок яких джерел формувались бюджети органів місцевого самоврядування в 2014 році. Отже, бюджети муніципалітетів наповнюються за рахунок податкових надходжень (на 50,7%), урядових трансфертів, нецільових субвенцій, грантів на виконання делегованих</p>	<p>Видатки місцевого самоврядування країни складають 7,9% ВВП або 22,7% загальних державних видатків. Основну частину становить освіта та підготовка кадрів 37%,</p>	<p>Реформи, проведені в Литві мала на меті укрупнення та формування спроможних територіально-адміністративних одиниць, скорочення витрат бюджетних коштів, зменшення рівня</p>

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	змiнами [1].	представленi 60 мунiципалiтетам и, що в свою чергу складаються з 43 районiв, 7 мiст та 10 новоутворених самоврядувань, що мають однаковi повноваженнями i статуси [2]. Цi 60 мунiципалiтетiв i являють собою єдиний рiвень органiв мiсцевого самоврядування. Також мунiципалiтету розподiляються на староства. Наразi, середня кiлькiсть мешканцiв мунiципалiтету 48 688 чоловiк, найменша чисельнiсть населення мунiципалiтету становить 2879 чоловiк[4].	— 1997 рр. відбувалось укрупнення адмiнiстративних одиниць Литви та було сформовано 55 мунiципалiтетiв базового рiвня самоврядування (з 2000 року їх стало вже 60 одиниць) та 10 та округiв. – Друга фаза реформ тривала протягом 1997–2005 рр. В цей перiод основним акцентом стала розробка рiвня самоврядування програм. В 2000 році прийнято Закон про рiвня самоврядування розвитку, в 2002 році - Генеральний план територiального розвитку. Основною метою рiвня самоврядування політики було усунення соціально-економічних нерiвностей рiвня самоврядування, проте чiтких механiзмiв досягнення цього завдання не було визначено. – Третя фаза реформ проходила в 2005–2010 рр. На цьому етапi уряд займався пiдготовчим процесом щодо iмплементацiї завдань рiвня самоврядування політики. На цьому етапi, державнi адмiнiстрацiї округiв займались розробкою рiвня самоврядування політики. – Четвертий, завершальний етап реформ відбувся у 2010 р. Повiти залишились одиницею територiально подiлу, але округнi адмiнiстрацiї було розформовано, їх функцiї передано уряду та мунiципалiтетам. Натомiсть створено ради рiвня самоврядування розвитку, до складу яких увiйшли представники мунiципалiтетiв рiвня самоврядування відповідних рiвня самоврядування та представник держави [10].	вiдпочинку; екологiя та захист довкiлля; житлове будiвництво; комуналнi пiдприємства та каналiзацiйнi системи; переробка твердих побутових вiдходiв; реєстрацiя актiв цивiльного стану та iншi публiчнi послуги [2;9].	повноважень (43,4%), а також за рахунок iнших доходiв, таких як дохiд вiд нерухомостi, продаж товарiв та послуг, тощо (5,5% мiсцевих доходiв). Податок на доходи фiзичних осiб виступає основним джерелом податкових надходжень (84%). Його ставка встановлюється на національному рiвнi та є фiксованою. Сума податку розподiляється мiж адмiнiстрацiями рiвня самоврядування. Решту податкових надходжень становлять податок на нерухомiсть, iншi мiсцевi податки i збори. Держава здiйснює фiнансове вирiвнювання через механiзм урядових грантiв та корегування розподiлу податку на доходи фiзичних осiб. Так, у 2016 році основна маса мунiципалiтетiв	первинна медична допомога – 18%, видатки на соціальнi послуги складають 14%. Видатки на економiку займають 10% у загальному обсязi мiсцевих видаткiв, 7% займають загальнi публiчнi послуги, по 4% приходиться на культуру та захист довкiлля, по 3% займають витрати ЖКГ та громадська безпека i порядок [4].	бюрократизацiї в цiй системi, та децентралiзацiю влади. Був пройдений тривалий шлях i отримано позитивнi результати. Проте деякi литовськi вченi схиляються до думки, що система мiсцевого самоврядування i управління, яка дiяла до реформ 2010 р., характеризувалася меншою ступенем централiзацiї, тому все же тривають дебати стосовно вирiвнювання на рiвнi та рiвня самоврядування політики в цiлому.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
					<p>отримали близько 75% податку на доходи, тоді як муніципалітети, чії прогнозовані податкові надходження перевищували середній рівень, отримали менше цієї частки.</p> <p>Також, слід зазначити, що Литва є одержувачем структурних та інвестиційних фондів ЄС, розмір яких в період з 2014 по 2020 рр. становить 2920 євро на душу населення. Частина цих фондів спрямовується до рад регіонального розвитку, проте більшість їх розподіляється на національному рівні, де проявляється висока конкуренція між муніципалітетами [4].</p>		
Латвія	Конституційні засади місцевого самоврядування Республіки	В Латвії існують 5 «планових регіонів». Вони власне не є адміністративно-територіальними	Початком реформи у Латвії стало проголошення Незалежності. В період з 1990 по 1992 років було прийнято ряд законів, зокрема «Про районні самоуправління»; «Про волосні самоуправління»; «Про	Рівень муніципалітетів: дошкільна, шкільна початкова та середня освіта; підготовка вчителів; підтримка	Розглянемо за рахунок яких джерел формувались бюджети органів місцевого самоврядування в	Видатки місцевого самоврядування країни складають 10% ВВП або 27%	На прикладі Латвії ми бачимо негативні наслідки проведення

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	Латвія зазначені в Конституції від 15 лютого 1922 р. зі змінами станом на 31 грудня 2007 р. у Розділі VIII. «Основні права людини». В статті 101 затверджено право громадянина Латвії та громадянина ЄС на участь у роботі органів місцевого самоврядування та виборність органів місцевого самоврядування, у статті 104 встановлено право кожного на звернення до органу	одинами, проте їх ради складаються з представників муніципалітетів можуть приймати рішення щодо регіонального розвитку. Влада в територіальних одиницях є децентралізованою, наразі існують 110 Муніципалітетів та 9 міст-районів, що складають єдиний рівень самоврядування. Середня кількість мешканців муніципалітету складає 16 690 чоловік, найменша кількість мешканців муніципалітету становить 1085 чоловік [4].	міські самоуправління». В 1992 році було здійснено процес добровільного об'єднання для першого рівня самоврядування врядування. У результаті з'явилося 586 міст та сільських муніципалітетів і 26 районів другого рівня врядування. В 1993 році урядом було представлено концепцію реформи місцевих органів самоуправління, яка включала в себе юридичну, фінансову та адміністративно-територіальну складову. Слід зазначити, що реформа бюджетної децентралізації в Латвії розпочалась раніше ніж реформа адміністративно-територіального устрою. Юридична реформа розпочалась в 1994 році з ухваленням закон «Про місцеві самоврядування», в період 1995-1998 рр. була проведена фінансова реформа. Слід зазначити, що реформа бюджетної децентралізації в Латвії розпочалась раніше адміністративно-територіальної реформи. В Реформа адміністративно-територіального устрою в Латвії тривала 11 років. Розпочалась вона у 1998 році після ухвалення Закону про адміністративно-територіальну реформу. Цим законом було задекларовано принцип добровільного об'єднання громад та не встановлювались часові рамки завершення реформи. Тож	закладів охорони здоров'я; соціальний захист; соціальне житло; містобудування; економічний розвиток на місцевому рівні; ліцензування комерційної діяльності; територіальне планування; громадський транспорт; ведення кадастру; управління переробкою побутових відходів; охорона правопорядку; інфраструктура; публічні послуги; водопостачання; благоустрій громадських місць; захист довкілля; реєстрація актів цивільного стану; культура; вуличне освітлення [9].	2015 році. Отже, джерелами наповнення бюджетів муніципалітетів є: податкові надходження (60,8%), державні трансферти (31,5%), державні мита та мита самоврядувань; кредити комерційних банків чи Державної каси; оплата за послуги; доходи від оренди власності муніципалітету; доходи від приватизації; доходи від продажу власності. Податок на доходи фізичних осіб виступає основним джерелом податкових надходжень (85%). Трансферти складають 31,5% загальних доходів. В структурі державних трансфертів 64% займає цільова дотація, 11,5% надходять від структурних фондів ЄС та інших міжнародних програм співфінансування, а 16,1% – загальна дотація з Фонду	загальних державних видатків. Розглянемо питому вагу різних статей видатків в загальному обсязі видатків органів місцевого самоврядування в 2013 році. Основну статтю видатків становить освіта – 38%, економіка – 12% та ЖКГ – 11%. Частка видатків на соціальний захист складає 10%, на охорона здоров'я 9%. Однакову частку по 8% займають видатки на дозвілля, культура, релігія та на загальні публічні послуги, також по 2%	реформ з розривом у часі. Реформа децентралізації в Латвії, так само як і в Україні, включала декілька взаємопов'язаних реформ. Бюджетна децентралізація стартувала раніше адміністративної реформи, що не дало змоги громадам реалізувати отримані повноваження. Так як і в Україні реформа розпочалась на довільних засадах, проте ніякі фінансові переваги не могли побороти негативне ставлення мерів сіл та містечок до реформи децентралізації

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	місцевого самоврядування [1].		<p>розпочався добровільний етап об'єднання, за перші шість років якого виникло лише 20 об'єднаних громад. Значна частина населення та представників місцевої влади були категорично проти будь-яких реформ.</p> <p>Отже наступна велика реформа відбулась в 2009 році. В період 2006-2008 рр. громадам було надано право добровільного об'єднання, далі, в період 2008-2009 рр., муніципалітети мали добровільно об'єднатися в рамках затвердженої урядом схеми, з виплатою субвенції. Тих хто не встигне виконати укрупнення планували об'єднати по факту без надання фінансової допомоги.</p> <p>В результаті реформи райони було скасовано та створено п'ять «планових регіонів», було створено єдиний рівень місцевого самоврядування з 110 муніципалітетів («краї») і 9 міст. Для стимуляції об'єднання, держава передбачила дотацію в розмірі 5% до загального бюджету об'єднаних самоуправлінь. Кожне об'єднання, яке створювалось згідно плану отримувало дотацію в сумі 285 тисяч євро, що йшло як правило на розбудову інфраструктури краю. Держава витратила на реформу близько 160 млн. євро. Проте державні кошти на підтримку об'єднання надавались лише за умови дотримання крайнього</p>		<p>вирівнювання самоврядувань. Цей фонд формується головним чином (майже 90%) за рахунок внесків найбільш багатих муніципалітетів.</p> <p>Основними видами цільових дотацій є дотація на: зарплату вчителів; дотація на дороги і вулиці самоврядувань; для фінансування керівників гуртків самодіяльності [1].</p> <p>Латвія є одержувачем структурних та інвестиційних фондів ЄС, розмір яких в період з 2014 по 2020 рр. становить 2830 євро на душу населення [4].</p>	<p>займають охоронна довілля та громадська безпека [4].</p>	<p>. Реформа була завершена із застосуванням примусового об'єднання. Також, недоцільним вважають відмову від поділу районного масштабу [11].</p>

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>терміну добровільного об'єднання громад в межах затвердженої карти. Незважаючи на дотаційні преференції, 35 самоуправлінь залишилися не укрупненими до 2009 року, тому їх об'єднали примусово без дотацій. [12].</p> <p>Оскільки ще залишається велика кількість малих муніципалітетів, уряд Латвії пропонує подальшу територіальну реформу з укрупненням базових адміністративних одиниць до 2021 року.</p>				
Норвегія	<p>Конституція Королівства Норвегія прийнята 17 травня 1814 р. зі змінами 2015 р. Характерною рисою Норвегії порівняно з іншими європейськими країнами є те, що формально, місцеве самоврядування не має</p>	<p>Норвегія складається з 19 фюльке (районів), кожна з яких поділяється на кілька комун. На регіональному рівні вже держава присутня у вигляді губернаторів, задача яких слідувати за дотриманням законодавства муніципалітетам.</p> <p>Загальна чисельність комун Норвегії –</p>	<p>Територіально-адміністративна реформа Норвегії розпочалась ще у 60-ті роки минулого століття. Вона була спрямована на укрупнення муніципалітетів.</p> <p>В результаті реформи кількість муніципалітетів зменшилась з 700 до 428.</p> <p>Наступний етап добровільного об'єднання стартував в 2014 році. Об'єднання територіальних громад проходить добровільно та всіляко стимулюється урядом через розширення повноважень і функцій новостворених громад, а також застосовується всіляке фінансове стимулювання.</p> <p>Політика парламенту направлена на уникнення примусового об'єднання, проте процес триває повільно, досі залишаються громади з населенням менше однієї тисячі осіб.</p> <p>Для прискорення процесу</p>	<p>Рівень муніципалітетів:</p> <p>дитячі садочки; заклади початкової і середньої освіти; пункти первинної медичної допомоги; служби соціального страхування; догляд за людьми похилого віку та інвалідами; культура і спорт; церква; комунальне господарство (водопостачання, каналізація, вивіз сміття); місцеве планування та землекористування.</p> <p>На рівні округу:</p> <p>промислової політики, середня школа (старші класи), торгівля,</p>	<p>Бюджети муніципалітетів наповнюються за рахунок надходжень податків (40%), загальних державних субвенцій (35%), цільових трансфертів (5%), відшкодування сплаченого ПДВ (5%), а також плати і зборів з користувачів (14%). Податок на доходи фізичних осіб забезпечує найбільший обсяг податкових надходжень.</p> <p>Муніципалітети залежать від грантів центрального уряду і практично не мають змоги визначати</p>	<p>Видатки місцевого самоврядування країни складають 15,4% ВВП або 33,8% загальних державних видатків.</p> <p>Розглянемо питому вагу різних статей видатків в загальному обсязі видатків органів місцевого самоврядування. Суттєву частку місцевих</p>	<p>Отже, підводячи підсумки, ми можемо констатувати факт, що в Норвегії укрупнення територіально-адміністративних одиниць досі триває. Процес перетворень проходить поступово на добровільних засадах. Уряд спонукає громади до прискорення процесу через ряд мотиваційних механізмів,</p>

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	Конституційного чи законодавчого захисту. В Конституції є лише деякі моменти. «Права громадян та законодавча влада», у статті 58 прописано, що голосування до парламенту повинно відбуватися в кожному муніципалітеті окремо. У статті 100, 5-а частина, зазначено право кожного на доступ до документів муніципальної	428, вони і являють собою ланку місцевого самоврядування. Середня кількість мешканців муніципалітету 12 182 чол., найменша чисельність населення муніципалітету становить 200 чол. [4]	об'єднання, уряд заохочує муніципалітети через фінансові стимули, більш спроможним та великим громадам також надаються додаткові функції. В 2002 року, зменшується роль округів у порівнянні з муніципалітетами, головним чином через те, що відповідальність за лікарні була передана центральному уряду. Отже, підводячи підсумки, ми можемо констатувати факт, що в Норвегії укрупнення територіально-адміністративних одиниць триває [13;10;4].	регіональний розвиток, транспорт і навколишнє середовище [1;4].	ставки податку на доходи. У 2015 році, ставка на доходи фізичних осіб становила 27%, розподіл доходу відбувався наступним чином: 11,35% залишалось муніципалітетам, 2,6% йшло округам і 13,05% відходило центральному уряду. Ці ставки встановлюються щороку Парламентом. Органи місцевої влади мають право встановити нижчу ставку, але уряд не підтримує таких ініціатив та застосовує свої методи впливу через скорочення субвенцій, тому місцева влада не користується даною можливістю. Іншими податками, що одержують муніципалітети є частку податку на розкіш, місцеві податки на нерухомість (становить 5% у загальному обсязі	бюджетів становлять освіта (24%) і охорона здоров'я (15%). Однак найбільшою статтею видатків такі є соціальні послуги (27%), зокрема догляд за літніми людьми, інвалідами, охорона дитинства. Питома вага видатків на економіку складає 10%, загальні публічні послуги – 9%, видатки на дозвілля, культуру, релігію – 6%, ЖКГ – 4%, захист довкілля - 4% [4].	зокрема застосовує фінансові стимули та надання додаткових повноважень крупним громадам. Місцева влада забезпечує вирішення багатьох питань життя громади, проте найбільшу увагу приділяється покращенню соціального захисту її мешканців [13].

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	адміністрації [1].				місцевих податкових надходжень) та користування природними ресурсами. Податок на нерухомість став доступним для всіх муніципалітет з 2007 року й становить близька 5% у загальному обсязі місцевих податкових надходжень. Іншою особливістю бюджетного процесу органів самоврядування Норвегії є посилення тенденції до використання цільових грантів. Проте нецільові субвенції все ще залишаються найбільшим джерелом трансфертів [4].		

2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Аналіз існуючих методик до оцінювання фінансового потенціалу регіонів дозволив виявити ряд суттєвих недоліків, які значно обмежують якість такого оцінювання. Зокрема, науковці надають або доволі абстрактні трактування аналізованого поняття, або ж не враховують у його складі ряд важливих компонентів. Саме тому у рамках даного дослідження фінансовий потенціал регіону запропоновано оцінювати з урахуванням трьох важливих компонентів: реальних фінансових ресурсів, потенційно доступних фінансових ресурсів та якісних характеристик можливостей економічної системи. Врахування як матеріальної, так і нематеріальної складової у ході оцінювання фінансового потенціалу регіону дозволить максимально комплексно підійти до вирішення поставленого завдання та отримати більш об'єктивні результати.

Отже, перш за все, варто зауважити, що оцінювання ресурсної складової фінансового потенціалу регіону здійснювалося у розрізі не галузей чи сфер діяльності, а гру економічних агентів, основними серед яких є суб'єкти господарювання, домогосподарства та органи місцевого самоврядування. Крім того, визначення кількісних параметрів для суб'єктів господарювання та домогосподарств запропоновано проводити на основі сальдового методу, тобто шляхом вирахування з доходів понесених витрат, а для органів місцевого самоврядування – лише на основі врахування доходів, оскільки більшість з понесених першими двома групами економічних агентів витрат акумулюються у формі податків та інших платежів у державному та місцевих бюджетах, а тому такий підхід дозволить уникнути дублювання і подвійного врахування грошових потоків у розрізі цих показників.

Так, обсяг реальних фінансових ресурсів домогосподарств запропоновано розраховувати як різницю сукупних ресурсів домогосподарств регіону та їх грошових витрат.

Обсяг реальних фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів можна розрахувати як сукупний обсяг кредитів, отриманих як суб'єктами господарювання, так і іншими фінансовими корпораціями регіону, а також позитивні фінансові результати підприємств певної області (у тому числі, і банків).

Аналогічно до попереднього показника, обсяг реальних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування запропоновано розраховувати як сукупність доходів місцевих бюджетів (у тому числі і різних трансфертів), а також запозичень, залучених органами місцевого самоврядування.

Оцінювання суми потенційно доступних фінансових ресурсів також відбувалося у розрізі зазначених груп економічних агентів. При цьому варто відмітити, що ця складова характеризує той обсяг фінансових ресурсів, який би вдалося залучити домогосподарствам, суб'єктам господарювання та органам місцевого самоврядування у тому випадку, якби економічна система регіону працювала з максимальною ефективністю.

Зокрема, обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів домогосподарств запропоновано визначати на основі наступних показників:

- обсяг заборгованості із заробітної плати;
- обсяг втраченої заробітної плати унаслідок існування безробіття у регіоні (визначається як добуток середньомісячної заробітної плати у регіоні на чисельність безробітного населення);
- обсяг заробітної плати, втраченої унаслідок вимушених відпусток (розраховується як добуток середньомісячної заробітної плати у регіоні на кількість штатних працівників, що знаходяться у вимушених відпустках).

Разом з тим, обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів домогосподарств також запропоновано визначати на основі аналогічних міркувань, а саме: до складу цього показника увійшли два параметри – обсяг недоотриманого прибутку суб'єктами господарювання (сумарний обсяг збитків підприємств регіону), а також обсяг капітальних інвестицій, адже цей

показник факти ілюструє фінансові ресурси, що вилучено підприємством із обороту.

Разом з тим, обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування запропоновано розраховувати з використанням наступного алгоритму: 1) визначення на основі звіту Рахункової палати України питомої ваги коштів у структурі витрат Державного бюджету України, що використані неефективно чи не за цільовим призначенням; 2) множення зазначеного показника на сумарний обсяг доходів місцевого бюджету у відповідному році.

Інформаційною базою для кількісного оцінювання обсягу реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів регіонів України стала офіційна інформація Державної служби статистики України [14], Державної казначейської служби [15] та Міністерства фінансів України [16].

З метою приведення складових фінансового потенціалу регіону до співставного вигляду, кожен з них запропоновано нормалізувати з використанням мінімаксного методу. Однак, враховуючи той факт, що реальні та потенційно доступні фінансові ресурси є показниками-стимуляторами, то їх нормалізацію проведено з використанням формули наступної формули:

$$x_n = \frac{x_i}{x_{max}}$$

де x_n – нормалізоване значення показника;

x_i – значення показника, що потребує нормалізації для конкретного регіону;

x_{max} – максимальне значення показника, що потребує нормалізації у певному році.

У контексті кількісного оцінювання якісних можливостей економічної системи було використано статистичну інформацію дослідження фонду «Ефективне управління» за останній доступний рік (2013 р.) [17]. Зокрема, фондом розраховано якісні параметри економічної системи регіонів України,

аналогічно до тих, що використовуються Всесвітнім економічним форумом для ідентифікації рівня конкурентоспроможності країн світу.

Варто відмітити, що до складу нематеріальної складової було включено лише найбільш релевантні показники, перелік та вагові коефіцієнти для яких приведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Вагові коефіцієнти показників для розрахунку композитного індикатора нематеріальної складової фінансового потенціалу регіонів України

Назва складової / показника		Ваговий коефіцієнт
БАЗОВІ ВИМОГИ		0,4
Складова 1: Інституції		0,5
А. Державні інституції		0,75
.01	Рівень охорони прав власності в регіоні	0,25
.02	Рівень корупції у місцевій владі	0,25
.03	Рівень ефективності структури бюджетних витрат	0,25
.04	Рівень надійності регіональних правоохоронних органів	0,25
В. Приватні інституції		0,25
1.05 Рівень ефективності корпоративного управління на підприємствах регіону		0,25
Складова 2: Інфраструктура		0,5
2.01 Рівень якості регіональної інфраструктури (транспорт, телекомунікації, електроенергетика)		0,5
ПІДСИЛЮВАЧІ ЕФЕКТИВНОСТІ		0,5
Складова 3: Вища освіта та професійна підготовка		0,25
.01	Частка населення у віці від 18 до 23 років з вищою освітою	0,33
.02	Рівень якості системи освіти в регіоні	0,33
.03	Рівень достатності витрат на підвищення кваліфікації персоналу	0,33
Складова 4: Ефективність ринку товарів		0,25
А. Внутрішня конкуренція		0,75
.01	Середньозважена податкова ставка	-
.02	Рівень складності процедури відкриття бізнесу в регіоні	-
В. Зовнішня конкуренція		0,25
4.03 Середня ставка мита на імпорт		0,25
Складова 5: Ефективність ринку праці		0,25
А. Гнучкість		0,5
.01	Рівень партнерства у відносинах працівник-працедавець	-
.02	Рівень гнучкості при встановленні заробітної плати	-
В. Ефективність використання кваліфікованих співробітників		0,5
.03	Рівень корупції при управлінні компаніями	-

Продовження таблиці 2.1

.04	Рівень еміграції кваліфікованих фахівців з регіону	-
.05	Частка жінок у структурі робочої сили регіону (у % від чисельності чоловіків)	-
	Складова 6: Рівень розвитку фінансового ринку	0,25
	6.01 Рівень ефективності регулювання регіонального фондового ринку	
	ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	0,1
	Складова 7: Рівень розвитку бізнесу	0,5
.01	Кількість місцевих постачальників	-
.02	Рівень якості роботи місцевих постачальників	-
.03	Рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств регіону	-
.04	Кількість ланок у ланцюзі створення доданої вартості в регіоні	-
.05	Рівень розвитку маркетингу на підприємствах регіону	-
	Складова 8: Інновації	0,5
.01	Рівень залученості підприємств регіону до розробки власних інновацій	-
.02	Рівень витрат підприємств на НДДКР	-
.03	Кількість отриманих патентів на винаходи у розрахунку на 1 млн. осіб	-

Релевантість складових нематеріальної складової фінансового потенціалу регіону було виявлено на основ проведення кореляційного аналізу кожного з них з ресурсною складовою фінансового потенціалу, і до вибірки включено лише ті параметри, що мають високу значимість у відповідності до шкали Чеддока (коефіцієнт кореляції більший за 0,7).

На наступному етапі було проведено зведення у єдиний індикатор відібраних якісних показників із використанням вагових коефіцієнтів, представлених у таблиці 1, а проведено нормалізацію інтегрального показника якісної характеристики економічної системи регіону за аналогічною до попередніх складових методикою.

Завершальним етапом кількісного оцінювання рівня фінансового потенціалу регіону є додавання нормалізованих значень усіх трьох показників. Таким чином значення цього показника зосереджено у діапазону від 0 до 3.

Усі проведені розрахунку було здійснено для 24 адміністративних областей України та м. Київ як окремого регіону. Часовий горизонт дослідження охоплює 2016 р. Результати оцінювання представлено на рис. 2.1.

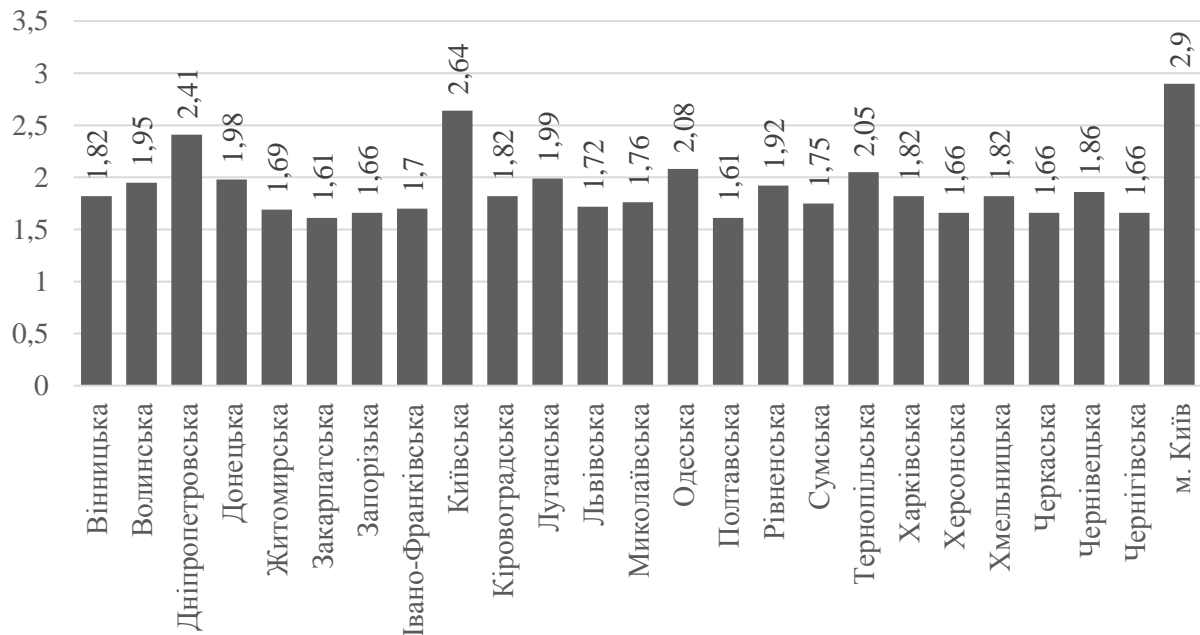

Рисунок 2.1 – Інтегральний показник оцінювання фінансового потенціалу регіонів України у 2016 р.

Наступним кроком є оцінювання безпосередньо ефективності використання фінансового потенціалу регіону на основі застосування стохастичного фронтірного аналізу. Основними перевагами стохастичного фронтірного аналізу порівняно з іншими методиками оцінювання ефективності є наступні:

- розмежування впливу у контексті оцінювання ефективності випадкових факторів (шумів) та чинників, що призводять до неефективності системи;
- формування фронтіру (межі ефективності) не на основі статистичної вибірки дослідження (максимальне значення серед

представлених), а на основі оцінювання найбільш вдалої комбінації входів (ресурси) та виходів (результат) системи (на відміну від іншого популярного методу оцінювання ефективності – Data Envelopment Analysis), тобто рівень ефективності певної системи може наближатися до 1, але не дорівнювати їй, що, з нашої точки зору, є абсолютно виправданим при оцінюванні ефективності використання фінансового потенціалу регіону.

Стохастичний фронтірний аналіз може бути реалізовано на основі використання двох функціональних форм рівняння, котре відображає взаємозв'язок змінних, а саме: транслогарифмічної та функції Коба-Дугласа, проте саме перша з них дозволяє врахувати вплив більш ніж 2 факторів та є значно більш гнучкою, а тому цілком доцільним є її використання при проведенні оцінювання рівня використання фінансового потенціалу регіону. Крім того, функція може бути витратною або виробничою. Враховуючи той факт, що результатом у рамках даного дослідження виступає фінансовий потенціал регіону, запропоновано використовувати варіант виробничої транслогарифмічної функції. Крім того, доцільно включити до моделі не лише входи та виходи, так званої, виробничої системи, але і контрольні змінні, імплементація яких дозволить більш точно встановити характер взаємозв'язку факторних та результативної змінної, а також підвищити точність та об'єктивність отриманих результатів.

Практична реалізація оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіонів України буде проведена з використанням програмного продукту FRONTIER Version 4.1, розробленого Томом Коеллі (T. J. Coelli) [18].

Результуючим параметром моделі є інтегральна бальна оцінка рівня фінансового потенціалу регіону; базовими факторними змінними – обсяг реальних фінансових ресурсів (млн. грн.), обсяг потенційно доступних фінансових ресурсів (млн. грн.), композитний індекс можливостей економічної системи регіону (балів); додатковими факторними змінними – динаміка інфляційних процесів (темп росту ІСЦ, %), рівень відкритості

регіональної економіки (співвідношення суми експорту та імпорту до ВРП, од.), рівень бідності населення регіону (частка населення з середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, од.), рівень підприємницької активності (співвідношення кількості суб'єктів ЄДРПОУ регіону до аналогічного показника по країні, од).

Ефективність використання фінансового потенціалу i -го регіону (E_{RFPi}) пропонується визначати таким чином:

$$\begin{cases} E_{RFPi} = \frac{E(RFP_i | u_i, X_i)}{E(RFP_i | u_i = 0, X_i)} \\ u_i = \beta_0 + \sum_{j=1}^n \beta_j \ln(x_{ij}) + v_i - \ln(RFP_i) \end{cases}$$

де RFP_i – рівень фінансового потенціалу i -го регіону; x_{ij} – значення j -ої факторної змінної для i -го регіону; v_i – стандартна похибка; u_i – показник, що характеризує неефективність використання фінансового потенціалу i -им регіоном; E – математичне очікування; X_i – вектор значень базових та додаткових факторних змінних i -го регіону.

За результатами оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіонами України у 2016 р. було отримано результати, представлені на рисунку 2.2.

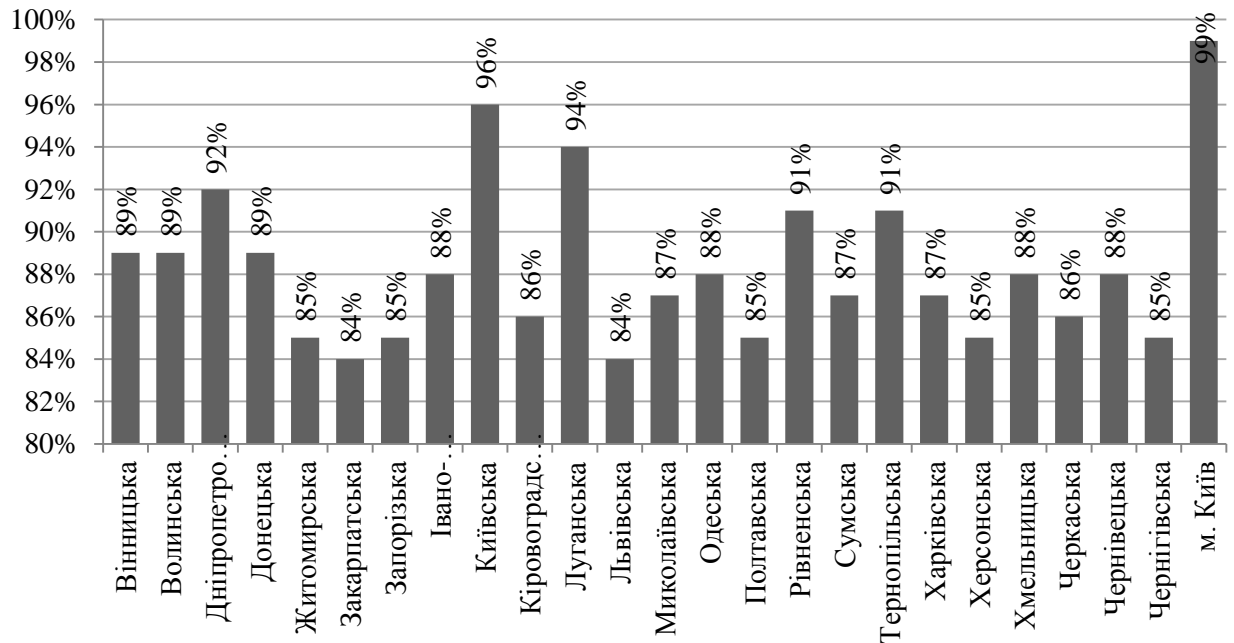

Рисунок 2.2 – Рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіонів України у 2016 р.

Таким чином, на основі проведеного оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіонами України у 2016 р. було встановлено, що найкраще значення аналізованого показника було зафіксовано у таких регіонах як м. Київ та Київська обл., тоді якнайгірше – у Херсонській, Чернігівській та Закарпатській областях. Разом з тим, середнє значення рівня ефективності використання фінансового потенціалу по країні становить трошки більше 88%, тоді як максимальний показник становить 99%, що засвідчує існування суттєвих диспропорцій у контексті використання ефективності фінансового потенціалу.

Варто відзначити, що у перспективі планується адаптувати дану методику для об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Однак, у даному контексті справедливо відмітити, що логіка розрахунку ключових індикаторів та алгоритм дій лишиться незмінним, тоді як дещо варіюватися може інформаційна база дослідження з урахуванням об'єктивних обмежень щодо пошуку співставних статистичних даних. Особливо значного коригування зазнає блок показників оцінювання якісних характеристик

економічної системи ОТГ, оскільки аналогічного дослідження для цих адміністративних утворень проведено не було. Разом з тим, дану проблему запропоновано вирішити шляхом застосування наступного алгоритму:

- 1) формування масиву доступних індикаторів якісної характеристики можливостей економічної системи ОТГ;
- 2) нормалізація зазначених показників з використанням мінімаксного методу з урахуванням їх стимулюючого (дестимулюючого) впливу відносно ресурсної складової фінансового потенціалу ОТГ;
- 3) проведення кореляційного аналізу з метою визначення найбільш релевантних факторів впливу;
- 4) зведення релевантних факторів у єдиний показник на основі використання методу головних компонент.

Таким чином, такі удосконалення попередньо розробленого підходу до оцінювання рівня ефективності використання фінансового потенціалу регіону дозволять отримати подібні результати і для ОТГ, з не менш високою якістю та достовірністю.

3 КОНЦЕПЦІЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

Враховуючи вичерпність ресурсів, що забезпечують безперервність світового промислового виробництва, швидкі темпи росту виробництва, розвиток знань, технологій, зростання цін на ресурси та збільшення кількості населення, перед людством постає питання щодо необхідності їх раціонального та ефективного використання. Процеси ресурсозбереження вже давно стають основою для реалізації стратегічних планів розвитку на усіх рівнях ведення господарської діяльності у країнах з потужним економічним розвитком, де активно розвивається приватне партнерство у цій сфері, соціально-екологічна відповідальність компаній тощо. Українська економіка характеризується високим рівнем зношення ресурсомістких основних фондів та застарілими технологіями виробництва продукції, тому пошук ефективних шляхів використання ресурсів є головним напрямком забезпечення еколого-економічної безпеки та прогресивного розвитку національної економіки в цілому. Україні як невід'ємній складовій світової економіки слід спрямувати власні зусилля на впровадження ресурсоефективних заходів та реалізацію державної політики ресурсозбереження, як на макроекономічному рівні, так і на рівні об'єднаних територіальних громад, що дасть змогу забезпечити сталий розвиток суспільства. Проблема управління та ефективності використання ресурсів призводить до необхідності визначення цілей, завдань та складових процесу ресурсозбереження на усіх рівнях управління. Перехід до ринкових відносин сприяє появі нових підприємств, посиленню спеціалізації та конкуренції в різних галузях економіки, що є рушійною силою до впровадження ресурсозберігаючих технологій та підвищенню рівня еколого-економічної безпеки.

Питання розроблення, реалізації та мотивації впровадження заходів із ресурсозбереження досліджувалися у наукових працях В. М. Гейця [19], І. М. Сотник [20, 21 **Ошибка! Источник ссылки не найден.**], Б. В. Буркинського [22], Б. М. Андрушківа, Ю. Я. Вовка, В. А. Паляниці, І. І. Стойка [23] та І. П. Вовк [24]. Перспективи підвищення ефективності ресурсозбереження та практичні рекомендації висвітлені у працях В. Г. Щербак [25], С. В. Кривенка [26], Л. Г. Мельника та О. В. Кубатка [27]. Питання формування потенціалу ресурсозбереження та ресурсної взаємозаміщуваності у національній економіці внаслідок еколого-економічних флуктуацій досліджувалися у працях О. В. Іваненко [28] та О. В. Кубатка [29]. Однак в умовах постійних суспільних трансформацій, вичерпності природних джерел енергії та низького рівня контролю у даній сфері, що супроводжується кризовими явищами в українській економіці, виникає необхідність у продовженні досліджень у цьому напрямі.

Метою дослідження є визначення поняття «ресурсозбереження» у контексті забезпечення еколого-економічної безпеки, виокремити базові елементи ресурсозбереження, визначити основні фактори, що негативно впливають на активність у сфері ресурсозбереження, що стоять перед українською економікою на шляху до ефективного та раціонального ресурсокористування, та запропонувати нормативно-правові та організаційно-економічні заходи із ресурсозбереження, що допоможуть підвищити рівень еколого-економічної безпеки.

Природні ресурси є одним з основних елементів виробничого потенціалу національної економіки, що використовуються для досягнення цілей економічного розвитку. Якщо ресурсозбереження розглядати у якості комплексного використання усіх економічних ресурсів на кожній виробничій стадії (від підготовчої стадії до стадії реалізації кінцевого продукту) слід враховувати той факт, що їх ефективне та раціональне використання можливе за умови вдосконалення техніки, технічних процесів, впровадження прогресивних методів організації праці і виробництва, а це можливе лише

при наявності розвиненого мотиваційного механізму, що підвищував би не тільки рівень матеріальної і моральної зацікавленості працівників, але й підвищував рівень відповідальності за результати своєї праці.

Через обмеженість природних ресурсів складається деяке протиріччя інтересами та можливостями економічної системи, внаслідок чого здійснюється пошук резервів підвищення ефективності використання ресурсів. Тому на сучасному етапі світового економічного розвитку однією з найбільших глобальних проблем стає вироблення такого механізму ресурсозбереження, що не тільки спонукав би до раціонального та ефективного використання природних ресурсів, але й задовольняв би потреби національної економіки. В умовах кризи, коли у сфері оптимізації виробничих процесів існує безліч невирішених проблем, концепція ресурсозбереження перетворюється на одну з головних умов розвитку країни [30].

Багатогранність поняття «ресурсозбереження» та різноманітність підходів, що застосовуються різними дослідниками в економічній науці, призводить до появи безлічі трактувань сутності даного поняття. Так, наприклад, Р. І. Балашова вважає, що ресурсозбереження є тією економічною категорією, що являє собою процес підвищення ефективності використання ресурсів на підприємствах усіх типів і форм власності та виявляється у зниженні витрат живої та матеріалізованої праці на виробництво одиниці споживчої вартості продукції з урахуванням усіх видів фінансових надходжень [31].

І. О. Ляшенко вважає, що ресурсозбереження є поняттям, яке охоплює широкий спектр заходів, у результаті яких оптимізуються виробничі процеси, підвищується продуктивність праці та покращуються умови виробництва, оновлюються основні фонди, впроваджуються новітні або більш досконалі технологічні процеси виробництва, вдосконалюються організаційні та управлінські процеси та здійснюється ефективне використання відходів виробництва [32].

На думку автора, поняття ресурсозбереження слід розглядати у нерозривному зв'язку із еколого-економічною безпекою, що більш повно характеризує його сутність на сучасному етапі досліджень у даному напрямку. Тому під ресурсозбереженням слід розуміти такий механізм проектування, виробництва та реалізації продукції, за якого не порушуються життєво важливі інтереси суспільства, суб'єктів господарювання та навколишнього середовища в результаті виникнення загроз у процесі здійснення взаємовідносин з приводу природокористування і збереження якісного стану навколишнього природного середовища.

Далі постає питання про визначення базових елементів ресурсозбереження. За видами діяльності І. М. Сотник виділяє виробничо-технічну, організаційно-економічну, правову, маркетингову (комерційну), освітню (інформаційну), науково-дослідну, соціальну та екологічну складові [20]. Виходячи із сучасних тенденцій до глобалізації та цілей щодо підвищення рівня еколого-економічної безпеки України, на думку автора, до перелічених елементів ресурсозбереження слід додати міжнародну діяльність (рис. 3.1):

Рисунок 3.1 - Базові складові ресурсозбереження за видами діяльності
(побудовано та доповнено автором на основі праці [20])

До функцій виробничо-технічної складової відносять розробку і впровадження нових технологій ресурсозбереження та нових видів продукції, постійну зміну старіючих основних фондів, скорочення термінів освоєння нової техніки, тобто дана складова забезпечує необхідні технічні передумови для побудови довгострокових планів щодо ресурсозбереження.

Організаційно-економічна складова ресурсозбереження пов'язана із формуванням господарського механізму здійснення ресурсозбереження та відповідних інструментів для реалізації державної політики (наприклад, фіскальні, кредитні інструменти, страхування тощо).

Функція правової складової полягає у формуванні відповідного правового поля, в рамках якого будуть впроваджуватися ресурсозберігаючі проекти. Сюди входять різного роду сертифікації, ліцензування продукції, правові норми, що стимулюють до ресурсозберігаючої діяльності тощо.

Функція освітньої (інформаційної) складової полягає у інформуванні господарюючих суб'єктів та громадськості про вигоди та переваги використання технічних та технологічних новинок у сфері ресурсозбереження, про необхідність раціонального та ефективного використання ресурсів як на промисловому, так і на побутовому рівнях.

Завданням маркетингової складової є просування на ринку новітніх технологій і товарів на ринку, спонуканні споживачів до їх придбання і використання та формуванні в них позитивної думки про ресурсозберігаючу продукцію.

Завданням науково-дослідної діяльності є розробка та випробування нових технологій та матеріалів, докладне вивчення перебігу процесів ресурсозбереження, передбачає створення наукової бази, ефекту від їх використання, а також модернізація існуючих інструментів ресурсозбереження.

Функція соціальної складової полягає у підвищенні рівня добробуту суспільства, зміні стилю життя, поліпшенні робочих та побутових умов тощо.

Міжнародна складова покликана створити єдину глобальну систему контролю за використанням ресурсів у сфері ресурсозбереження та за обсягами критично важливих ресурсів. Важливими функціями також є створення відповідних організацій для обміну новітніми знаннями та науковцями з метою вирішення проблем у сфері ресурсозбереження (наприклад, науково-технічних інститутів, парків тощо) та створення міжнародних фондів для фінансування заходів із ресурсозбереження у країнах, що розвиваються.

На сьогоднішній день ресурсозбереження не є відокремленим напрямком в економіці, за яким можна було б знайти агреговану статистичну інформацію. Державна служба статистики України надає інформацію про інноваційну діяльність в країні, а це є достатньо важливою складовою у структурі ресурсозбереження. Так, зрушення у інноваційних процесах на промислових підприємствах національної економіки у період з 2010 по 2015 роки представлені у таблиці (табл. 3.1).

З таблиці можна побачити, що у 2010-2015 рр. кількість видів інноваційної продукції та найменувань суттєво збільшилася (на 30,23 %); в той же час у структурі інноваційної продукції відбулося й значне зростання кількості нових видів техніки (на 45,7 %) За аналізований період відбулося (на 40,43 %) скорочення кількості впроваджених нових технологічних процесів, причому значне скорочення відбулося у період з 2011 по 2013 роки. Також проблемною є ситуація із впровадженням ресурсозберігаючих процесів, адже їхня кількість у 2015 р. у порівнянні з 2010 р. скоротилася на 4,38 %.

Україна у значній мірі поступається високорозвиненим країнам за часткою підприємств, що займаються впровадженням інновацій. Так, у 2010 році з 31 тис. промислових підприємств інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1217 підприємств, або 3,93 %, тоді як у 2015 році з 31,7 тис. промислових підприємств інноваційною діяльністю займалися 723 підприємства (2,28 %) що свідчить про те, що частка інноваційно активних

промислових підприємств знизилась майже на 42 %. Дана статистика у сукупності зі скороченням частки впроваджених маловідходних, безвідходних та ресурсозберігаючих технологічних процесів не формує належного підґрунтя для подальшого сталого розвитку національної економіки, адже різного роду інноваційні технології та розробки у сфері ресурсозбереження можуть забезпечувати досягнення високого рівня еколого-економічної безпеки за рахунок низької ресурсомісткості виробничих процесів при аналогічних або менших витратах.

Таблиця 3.1 – Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах України у 2010-2015 рр. (побудована на основі [33])

Показник	Рік						Відхилення 2015 р. від 2010 р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Впровадження інноваційних видів продукції, найменувань	2408	3238	3403	3138	3661	3136	+30,23
у т.ч. нових видів техніки	663	897	942	809	1314	966	+45,70
Впровадження нових технологічних процесів	2043	2510	2188	1576	1743	1217	-40,43
з них маловідходних, безвідходних та ресурсозберігаючих	479	517	554	502	447	458	-4,38

Активність у ресурсозберігаючій сфері стримується недостатнім державним фінансуванням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, нестачею власних активів компаній, проблемами з постачанням сировинних матеріалів та комплектуючих виробів, недосконалістю правового поля у сфері ресурсозбереження, а також низьким рівнем

конкурентоспроможності у порівнянні із західними компаніями на відповідних ринках (наприклад, приблизно 1 % усіх вироблених машин та обладнань у машинобудівній галузі перебувають на одному рівні або вище рівня міжнародних стандартів) [23].

Слід також згадати, що управлінський механізм на підприємствах України характеризується тим, що методи, які використовуються в управлінських процесах за умов здійснення господарської діяльності в ринкових умовах, залишаються без істотних змін. Тому національна економіка потребує впровадження прогресивних методів управління через намагання поєднати вже накопичений управлінський досвід менеджерів із новими досягненнями і технологіями у сфері управління.

Проблематика інноваційного ресурсозбереження в організаційно-економічній сфері пов'язана з функціонуванням недосконалих механізмів управління ним, основа яких закладена в нормативно-правовій базі. Так, недостатньо ефективно на державному та місцевих рівнях управління керівники використовують економічні інструменти, які б стимулювали до реалізації ресурсозберігаючих проектів. Як правило, застосовуються права на володіння та користування природними ресурсами, платежі за користування ресурсами, за забруднення навколишнього середовища, але практично не використовується фінансовий інструментарій – лізингові схеми, гранти, субсидії та ін., що є основою для стимулювання суб'єктів господарювання до здійснення ресурсозберігаючих заходів.

З метою підвищення мотивації до впровадження ресурсозберігаючих проектів рекомендується ввести деякі зміни та доповнення до нормативно-правових актів, що мають зв'язок з веденням діяльності у ресурсозберігаючій сфері:

– Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» – розширити спектр застосування податкових, кредитних пільг, методів цінового регулювання у сфері інноваційної продукції, вдосконалити систему екологічного маркування продукції (зробити її обов'язковою) та

сферу екологічного страхування, впровадити систему ресурсозбереження на всіх рівнях управління, впровадити систему підготовки та перепідготовки кадрів з метою підвищення обізнаності та зацікавленості у веденні ресурсозберігаючої діяльності;

– Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» – спростити включення до валових витрат ті витрати, що пов'язані із провадженням ресурсозберігаючих проектів, зниження розміру податку на прибуток для суб'єктів господарювання на період від одного до декількох років з моменту реалізації на підприємстві ресурсозберігаючого проекту;

– Закон України «Про податок на додану вартість» – звільнити від сплати податку на додану вартість у випадку, якщо господарюючі суб'єкти здійснюють купівлю або продаж ресурсозберігаючих технологій, проектів та устаткування;

– Закон України «Про інвестиційну діяльність» – впровадити системи надання пільг для тих інвесторів, які фінансують активи для виробництва та поширення ресурсозберігаючих технологій та устаткування;

– Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інші нормативні акти – знизити або скасувати митні платежі на ввіз ресурсозберігаючого устаткування, що не має аналогу в Україні.

Для стимулювання ресурсозберігаючої діяльності в українській економіці слід провести ряд організаційно-економічних заходів, серед яких основними є:

– розроблення методичних рекомендацій щодо впровадження енерго- та ресурсозберігаючих проектів та технологій, а також їх доступне доведення до керуючої ланки промислових підприємств;

– створення спеціалізованих установ або шкіл для підвищення рівня кваліфікації та обізнаності працівників з метою їх мотивації до ресурсозберігаючої діяльності;

– укладання міжнародних договорів із трансферу ресурсозберігаючого устаткування та технологій та створення міжнародних організацій для обміну досвідом у сфері ресурсозбереження;

– встановлення на галузевому рівні планових показників енерго- та ресурсоефективності промислових підприємств;

– здійснення заходів із моніторингу та аналізу статистичної звітності.

Таким чином, з метою забезпечення високих економічних показників у промисловості, виробництва конкурентоспроможної продукції з мінімальними витратами та отримання високого рівня прибутків необхідно реалізовувати інноваційний потенціал ресурсозбереження, що характерно для розвинених країн світу. Однак ще більш актуальною є реалізація політики раціонального використання природних ресурсів для країн, що розвиваються, та для країн з перехідною економікою, прикладом якої є Україна.

Висновки:

Трансформаційні процеси, що відбуваються в українській економіці, характеризуються новими та більш жорсткими вимогами до ведення діяльності. Раціональне та ефективне використання ресурсів є гострою проблемою для суб'єктів господарювання України, адже керівники усіх рівнів не приділяють значної уваги цій проблемі. Запровадження комплексної програми з ресурсозбереження дасть поштовх до прискореного економічного розвитку, знизить негативний вплив на навколишнє природне середовище, забезпечить належний рівень еколого-економічної безпеки країни, підвищить рівень конкурентоспроможності України та наблизить її до статусу високотехнологічної та розвиненої країни. Для цього з боку держави необхідна підтримка через проведення відповідних нормативно-правових та організаційно-економічних заходів, спрямованих на розвиток ресурсозбереження, зростання відповідальності суб'єктів господарської діяльності та суспільства в цілому за економне споживання ресурсів.

При цьому необхідно розуміти що сталий розвиток держави, що зорієнтований на раціональне використання ресурсів, перш за все природних, починається зі сталого розвитку територіальних громад.

4 ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПАРТИЦИПАТИВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПРОЕКТІВ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ НА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

Ринковий курс реформ, що був обраний Україною в 1991 році, призвів до руйнування існуючих елементів економічної культури, різкої зміни суспільних ідеалів і моралі. Проте певні соціальні групи до сьогодні не знайшли своє місце в ринково орієнтованому суспільстві, нові соціальні норми і цінності відкидаються членами цих спільнот, у тому числі й соціально декларовані зразки поведінки. В Україні це особливо виразно відчувається у сільській місцевості, де рівень патерналізму надзвичайно високий, люди не вірять у власні сили й надалі продовжують покладатися на допомогу держави у вирішенні їх особистих проблем. Соціальне протиріччя, що заважає місцевому розвитку, полягає ще і в тому, що довіра до державних інститутів при цьому є вкрай низькою.

Усе це призводить до швидкої деградації таких спільнот не лише в економічному, а й у соціальному плані. Зокрема, селяни, що живуть на одній території, часто вже не відчувають себе однією громадою, більше не мають спільних цілей і цінностей і, відповідно, не здатні ефективно керувати спільними ресурсами, яких досить багато (від соціальної інфраструктури до загальних доріг, земель, водоймищ). Крім того, згідно з останніми опитуваннями соціологів (Український Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2016 р.), більше 50% жителів сільської місцевості України вважають себе бідними. Як наслідок, чисельність сільських жителів тільки за перші 20 років незалежності зменшилася на 2,5 млн мешканців, за цей час на карті України зникло 348 сільських територіальних громад [34]. Все це визначило необхідність масштабної територіальної реформи націленої на створення укрупнених (об'єднаних) територіальних громад, яка реалізується в Україні з 2015 року.

У той же час, світовий досвід місцевого розвитку свідчить про те, що ефективним механізмом виходу з такого стану є не стільки укрупнення територіальних громад, скільки процеси посилення соціальної активності місцевих громадян, їх соціальна мобілізація. Укрупнення територіальних громад без одночасного стимулювання розвитку їх соціального капіталу може призвести до ще гірших тенденцій у їх функціонуванні.

На економічний потенціал соціальної мобілізації науковці звернули увагу лише після того, як у кінці XIX століття економісти-практики довели величезний потенціал спільної дії людей і зруйнували міф про те, що громадяни є лише отримувачами благ від держави. У 1864 році Фрідріх Вільгельм Райффайзен (Німеччина) висунув ідею створення кооперативів, яка з часом перетворилась у всесвітній рух. Його концепція ґрунтувалась на самопомозі, самоврядуванні та особистій відповідальності.

Щодо фінансових інструментів стимулювання місцевого розвитку, то розробка інструментарію фінансової політики, спрямованої на зниження рівня бідності та стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад, визнана світовою спільнотою одним з пріоритетних напрямів наукових досліджень XXI століття, які відображені, зокрема, у затверджених ООН у 2000 р. Цілях розвитку тисячоліття, у програмних документах Всесвітнього Форуму зі сталого розвитку РІО+20 «Майбутнє, до якого ми прагнемо». Концепція мікрофінансування відзначена Нобелівською премією миру 2006 р. «за зусилля по створенню економічного і соціального розвитку знизу», а Світовий банк за останні роки значно збільшив фінансування проектів розвитку, що передбачають участь місцевих спільнот.

Практика орієнтованого на розвиток громад підходу, що сприяє соціальній мобілізації та економічному співробітництву (розвиток, орієнтований на громаду (community-based development) та розвиток за участі громади (community-driven development)), його важливість і позитивні результати обговорювались у світовій науковій літературі в другій половині XX століття: Р. Чейз, К. Холмем [35], П. Донжир, Дж. Домелен, Е. Остром,

А. Раян, В. Вейкман, М. Польські [36], Дж. Гардін [37], Дж. Мансурі, В. Рао [38], М. Олсон [39], С. Танака, Дж. Сайн, Д. Сонгко, Дж. Маклін [40], Т. Уокер [41].

П. Донжир і співавтори [36] визначили основні причини, чому орієнтований на громаду підхід повинен стати основою для будь-якої стратегії місцевого розвитку. Перша причина полягає в тому, що підхід до місцевого розвитку, орієнтований на громаду, включає в себе різні сектори економіки – громадські організації та органи місцевого самоврядування, уряд, а також приватний сектор. Ринок сам по собі не може задовольнити необхідний рівень забезпечення потреб населення, а підхід, орієнтований на участь громад, створює ефективну взаємодоповнюваність державного і приватного секторів у процесі створення суспільних благ. Друга причина полягає в тому, що такий підхід сприяє стійкості розвитку. Ці науковці також стверджують, що підхід, орієнтований на залучення громад до місцевого розвитку, підвищує економічну ефективність послуг та підвищує ефективність використання активів у таких секторах, як інфраструктура, освіта, мікрофінансування та раціональне використання природних ресурсів. Підхід до місцевого розвитку, орієнтований на громаду, дає право голосу при визначенні пріоритетів розвитку в таких групах, які зазвичай виключаються з процесу прийняття рішень на місцевому рівні.

С. Танака[40] та Н. Кумар [42] у своїх працях надали характеристику поняття *«розвиток за участі громади»*. П. Донжир, Дж. Домелен, Е.Остром, А. Раян, В. Вейкман, М. Польські [36] та ін. визначили основні причини, згідно з якими розвиток за участі громади має формувати основу будь-якої стратегії місцевого розвитку. Разом із тим П. Вассеніх та К. Вайтсайд наголошували на обмеженнях указанного підходу [43].

Багато науковців досліджували ефективність та особливості національних програм місцевого розвитку за участі громади. Серед них Дж. Феарон, М. Хамфрі та Дж. Вайнштайн [44], які аналізували програму розвитку за участі місцевих громад, реалізовану в північній Ліберії в 2006-

2008 роках. Вони дійшли висновку, що введення нових інститутів на місцевому рівні мало позитивний вплив на здатність громад до співпраці, і цей ефект тривав навіть після завершення програми. Sara та Katz аналізували програму водопостачання в шести країнах світу (Бенін, Болівія, Гондурас, Індонезія, Пакистан, Уганда й Ефіопія) і підтвердили ефективність підходу із залучення громади до прийняття рішень [45]. Проте методологічні засади практичного впровадження підходу до місцевого розвитку через залучення територіальних спільнот та імплантації цього підходу в систему державної політики місцевого розвитку залишаються недостатньо розробленими.

Скорочення бідності досить часто є метою урядових реформ у нерозвинених країнах. Проте світовий досвід засвідчує, що локальні проблеми місцевих громад шляхом подібного регулювання вирішуються повільно. Водночас за наявності чітких правил гри, доступу до інформації, при відповідній ресурсній підтримці бідні та вразливі групи населення, що складають місцеву громаду, можуть ефективно організуватися для отримання товарів та послуг, які відповідають їх безпосереднім пріоритетам [36].

Середина ХХ століття ознаменувалася впровадженням та просуванням ідеології розвитку громад у багатьох містах США, Великобританії, Німеччини та інших європейських країн. Ця ідея означає зміни у відносинах між пересічними громадянами та представниками влади і передбачає участь пересічних громадян у прийнятті рішень, що стосуються їх життя. Вона починається з принципу, що в будь-якому суспільстві є знання та досвід, які при правильному використанні можуть бути направлені в колективні дії задля досягнення бажаних цілей розвитку громад.

В Україні підхід, орієнтований на участь громад, використовувався Програмою розвитку ООН під час реалізації проектів «Програма інтеграції і розвитку Криму» (1995–2007), «Програма відродження і розвитку» (2002–2007), «Програма муніципального врядування і сталого розвитку» (2004–2007), «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (розпочався в 2007 році). Результати останнього проекту стали об'єктом нашого аналізу впливу

партисипативного фінансування на зміни показників соціального капіталу в територіальних громадах.

Перша фаза проекту ЄС і ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» розпочалась у грудні 2007 року і мала бюджет 13,3 млн євро. За 3,5 роки діяльності цей проект допоміг більше 1000 сільських громад покращити умови проживання спільними зусиллями та в партнерстві з місцевою владою. Тривала перша фаза проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» до 6 червня 2011 року.

Згідно фінансового механізму проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» надавав невеликі гранти для впровадження мікропроектів громад на основі принципу самопомоги та в рамках співпраці приватно-державного сектору, де кожен партнер має внести свою фінансову частку для розвитку. Механізм партисипативного фінансування за програмою проекту передбачав, що частка вартості мікропроектів фінансується за рахунок членів громад (не менше 5%), інші витрати фінансувалися з центрального та місцевих бюджетів (45%), участь проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» становила приблизно половину усіх внесків (50%).

У рамках першої фази проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» було реалізовано 1303 проекти громад. Голосуванням на загальних зборах громади самі обирали пріоритети для своїх проектів. Таким чином, 59% громад запровадили енергоощадні заходи в сільських школах, дитячих садках та медичних закладах, 21% здійснили ремонт амбулаторій/ФАПів та закупівлю медичного обладнання; 15% громад провели або відремонтували систему водопостачання; 4% проектів стосувалися закупівлі шкільного автобусу; 1% – проекти, спрямовані на збереження навколишнього природного середовища. Середня вартість проекту громади склала близько 150 тис. грн [46].

Не дивлячись на те, що проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» мав чітко виражений інфраструктурний характер, ми припустили,

що можливо ще більш вагомим його досягненням стала соціальна мобілізація жителів громад, яка призвела до активізації «дрімаючого» потенціалу колективних дій і бажання людей допомогти самим собі. Відповідно до нашої гіпотези, зміни, що відбулися на ментальному рівні повинні вилитися в покращання показників соціального капіталу громад уже в найближчі роки після закінчення проекту.

Ми вирішили перевірити цю гіпотезу на основі аналізу розвитку тих сільських громад Сумської області, що брали участь у першій фазі проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». За період упровадження першої фази проекту (2007–2010 роки) у 8 районах Сумської області було реалізовано 49 мікропроектів у 33 громадах на суму понад 8,7 млн грн [46].

Для аналізу результатів I фази проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» було використано метод різниць (difference-in-differences (Girma та ін., 2007 [47])), суть якого полягає в знаходженні різниці між показниками соціального капіталу досліджуваних громад в 2007 і 2011 роках, тобто «до» і «після» участі у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Для вимірювання соціального капіталу на підставі найбільш часто використовуваних у світовій практиці методик (Integrated Questionnaire for the Measurement of Social Capital worked out by the World Bank (2011), The World Values Survey (2011), The European Social Survey (2002) and The Social Capital Question Bank (2011)) нами разом з Тетяною Голець (CERGE-EI, м. Прага, Чехія) була розроблена відповідна методологія та анкета, адаптована під цілі дослідження та специфіку опитуваних домогосподарств. Додатковою перевагою використання цих методик стало бажання порівняти показники соціального капіталу вітчизняних територіальних громад з показниками місцевих спільнот в інших країнах Європейського Союзу і всього світу.

Основні складові соціального капіталу, які вимірювалися в ході проведеного соціологічного опитування: загальні норми (чесність, порядність та ін), довіра, схильність до взаємодії та кооперації, солідарність,

(анти)патерналізм, наявність спільних традицій, довгострокова орієнтація, схильність до ризику, включення у процес прийняття рішень та ін.

Дослідження соціального капіталу в територіальних громадах було проведено в рамках гранту №12-0991 Консорціуму економічної освіти та досліджень EERC The Economics Education and Research Consortium, Inc. (EERC) та сприяння центрального та регіонального офісів проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» при проведенні масштабного опитування мешканців територіальних громад.

Вибірка складала 126 територіальних громад (33 територіальні громади, які брали участь у I фазі проекту, що передбачав партисипативне фінансування та 94 контрольні територіальні громади, схожі за показниками розвитку на досліджувані територіальні громади, але в яких не було запроваджено партисипативного фінансування). Найменшою одиницею аналізу стало домогосподарство в територіальній громаді. Було опитано 1545 домогосподарств, що становить близько 10% від їх загальної чисельності.

Кожна складова соціального капіталу оцінювалася за шкалою від 1 до 5 на підставі відповідей респондентів (лідерів домогосподарств) на групу запитань, пов'язаних із цією характеристикою (1 – найнижче значення, 5 – найвище значення відповідної характеристики).

У якості контрольних громад при дослідженні впливу механізму партисипативного фінансування проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» на соціальний капітал громад-учасників I фази були використані громади-учасниці II фази цього проекту з подібними критеріями відбору на початковому етапі проекту (pipeline matching aimed to deal with selection and self – selection biases [48]). Це дозволило уникнути помилки відбору, оскільки методологія відбору учасників I і II фази проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» залишилася практично незмінною. У II фазі порівняно з I фазою змінився лише один критерій відбору (потреба у підвезенні дітей сільських громад до школи), проте факторний аналіз показав, що його вплив на вибір учасників проекту є мінімальним, і в II фазі

проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» він виключений, оскільки всі села мали підвезення дітей до шкіл.

Далі для кожної територіальної громади-учасниці I фази проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», що передбачав партисипативне фінансування, була визначена контрольна територіальна громада (учасник II фази) з того ж територіального району, близька за показниками соціально–економічного розвитку.

Метод *pipeline matching* припускає, що територіальні громади, відібрані в II фазу проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (станом на 2011 рік), схожі на громади I фази проекту в момент їх відбору (тобто станом на 2007 рік) [49;50]. Тоді різниця між показниками цих громад показує ефект партисипативного фінансування проектів соціально-економічного розвитку проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», і, відповідно, можна використовувати для аналізу дані по соціальному капіталу, отримані в результаті дослідження в 2011 році.

За період впровадження I фази проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» у 8 районах Сумської області (2007–2011 роки) було реалізовано 49 мікропроектів місцевого розвитку у 33 територіальних громадах на суму понад 8,7 млн грн. Наше дослідження охопило 6 районів Сумської області, громади яких були представлені і в I, і в II фазі проекту.

Специфікація загальної моделі дослідження:

$$E_{PF} = SK^{PF}_{2011} - SK^{Contr}_{2011},$$

$$\Delta SK^{PF}_i = \beta_0 + \beta_1 PF + \theta X + \varepsilon$$

де E_{PF} – ефект впливу партисипативного фінансування на соціальний капітал територіальних громад;

SK^{PF} – значення соціального капіталу в територіальних громадах, де було запроваджено партисипативне фінансування;

SK^{Contr} – значення соціального капіталу в контрольній територіальній громаді;
 ΔSK^{PF}_i – зміна значення i -ї характеристики соціального капіталу в територіальній громаді;

β_0 – вільний коефіцієнт регресійного рівняння;

β_1 – параметр впливу партисипативного фінансування на i -ту характеристику соціального капіталу (демонструє приріст i -ї характеристики соціального капіталу, яка оцінювалася за шкалою від 1 до 5);

θ – параметр впливу інших пояснювальних змінних;

X – вектор інших пояснювальних змінних;

ε – випадкова похибка.

Дослідження впливу участі у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» на соціальний капітал територіальних громад-учасниць продемонструвало збільшення практично усіх характеристик соціального капіталу (таб. 4.1 – 4.2). Проте варто зауважити, що порівняння числових значень характеристик соціального капіталу українських громад із показниками спільнот Європейського Союзу демонструє відставання характеристик соціального капіталу українських громад у порівнянні з громадами країн Європейського Союзу в середньому на 20%.

Таблиця 4.1 – Середні значення характеристик соціального капіталу та їх зміна внаслідок впливу партисипативного фінансування¹

Характеристики соціального капіталу	Громади, де було запроваджено партисипативне фінансування	Контрольні громади	Зміни (Δ), %
Традиції в громаді	3,337	3,065	8,871
Інформація та комунікація	2,957	2,885	2,498
Включеність у громадську діяльність	2,443	2,410	1,392
(Анти) патерналізм	3,701	3,466	6,778
Рівень довіри	2,966	2,940	0,857
Солідарність та інтеграція	3,531	3,514	0,484

Продовження таблиці 4.1

Загальні моральні та культурні норми	3,808	3,783	0,660
Колективна діяльність та співпраця	3,276	3,162	3,604

¹ діапазон можливих значень характеристик від 1 (найнижче значення) до 5 (найвище)

Таблиця 4.2 – Підсумкові результати множинного регресійного аналізу впливу механізму партисипативного фінансування проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (2007-2011 рр.) на характеристики соціального капіталу (знайдені на основі застосування програмного пакету STATA)

Характеристики соціального капіталу	Ефект впливу партисипативного фінансування на характеристики соціального капіталу (в одиницях виміру)
Традиції в громаді	0,538***
Інформація та комунікація	0,162*
Включеність у громадську діяльність	0,256***
(Анти) патерналізм	0,455**
Рівень довіри	0,160*
Солідарність та інтеграція	0,137+
Загальні моральні та культурні норми	0,094
Колективна діяльність та співпраця	0,274***

Ймовірність похибки: + p<0.10, * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

Результати дослідження впливу партисипативного фінансування на соціальний капітал територіальних громад (табл. 4.2) засвідчили, що найбільшому впливу піддаються такі характеристики соціального капіталу, як наявність традицій у громаді, інформованість, (анти) патерналізм, колективні дії і кооперація.

У 2014 році нами було проведено ще одне анкетування для визначення рівня соціального капіталу в територіальних громадах, де були в 2011 році запроваджені механізми партисипативного фінансування і партисипативного

управління фінансовими ресурсами (45 сільських територіальних громад Сумської області, що брали участь у другій фазі проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»).

Друга фаза спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» розпочалася 7 червня 2011 року й закінчилася у кінці 2015 році. Проект і надалі співфінансувала та виконувала Програма розвитку ООН в Україні.

Загальна мета другої фази проекту, який теж передбачав партисипативне фінансування та партисипативне управління фінансовими ресурсами полягає у створенні сприятливого середовища для довгострокового соціально-економічного розвитку на місцевому рівні шляхом розвитку місцевого самоврядування та підтримки ініціатив, спрямованих на розвиток громад на всій території України.

Конкретними цілями другої фази проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» є:

- сприяння поширенню підходу, орієнтованого на громаду, до питань місцевого врядування та сталого розвитку;
- підвищення енергоефективності на місцевому рівні;
- підтримка створення центрів із управління знаннями з мобілізації громад і спільного управління та мережі поширення передового досвіду.

Ця фаза проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» мала бюджет 17,1 млн євро (із яких 98,4% – внесок Європейського Союзу та 1,6% – внесок Програми розвитку ООН), який було спрямовано на підтримку сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні [46].

Проект впроваджувався в усіх регіонах України. У другій фазі проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» більше 900 громад отримали можливість реалізувати свої ініціативи. Проект підтримував ініціативи громад у наступних сферах:

- енергозбереження та енергоощадні технології;

- водопостачання;
- охорона здоров'я;
- охорона навколишнього середовища;
- підтримка малого бізнесу (розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів).

Загальна модель дослідження впливу партисипативного фінансування мікропроектів місцевого розвитку у 2 фазі проєту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» була схожа на попередню (оцінка впливу партисипативного фінансування у першій фазі проєкта), проте на цей раз можна було не використовувати pipeline matching, оскільки у нас були дані стосовно рівня соціального капіталу в територіальних громадах як до, так і після застосування партисипативного фінансування місцевого розвитку. У якості бази для відбору контрольних громад були використані дані щодо рівня соціального капіталу у 100 сільських територіальних громад Сумської області, в яких не було запроваджено партисипативне фінансування (до анкетування 2011 року за фінансової та організаційної підтримки проєкту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» було проведено додаткове анкетування мешканців територіальних громад у 2014 році).

Специфікація загальної моделі дослідження:

$$E_{PF} = (SK^{PF}_{2014} - SK^{PF}_{2011}) - (SK^{Contr}_{2014} - SK^{Contr}_{2011}),$$

$$\Delta SK^{PF}_i = \beta_0 + \beta_1 PF + \theta X + \varepsilon$$

де E_{PF} – ефект впливу партисипативного фінансування на соціальний капітал територіальних громад; SK^{PF} – значення соціального капіталу в територіальних громадах, де було запроваджено партисипативне фінансування; SK^{Contr} – значення соціального капіталу в контрольній територіальній громаді; ΔSK^{PF}_i – зміна значення i -ї характеристики соціального капіталу в територіальній громаді; β_0 – вільний коефіцієнт регресійного рівняння; β_1 – параметр впливу партисипативного

фінансування на i -ту характеристику соціального капіталу (демонструє приріст i -ї характеристики соціального капіталу, яка оцінювалася за шкалою від 1 до 5); θ – параметр впливу інших пояснювальних змінних; X – вектор інших пояснювальних змінних; ε – випадкова похибка.

Результати дослідження впливу партисипативного фінансування на соціальний капітал територіальних громад, що брали участь у II фазі проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» представлені в табл. 4.3.

Таблиця 4.3 – Підсумкові результати множинного регресійного аналізу впливу механізму партисипативного фінансування проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (2011-2015 рр.) на характеристики соціального капіталу (знайдені на основі застосування програмного пакету STATA)

Характеристики соціального капіталу	Ефект впливу партисипативного фінансування на характеристики соціального капіталу (в одиницях виміру)
Традиції в громаді	0,311**
Інформація та комунікація	0,226**
Включеність у громадську діяльність	0,551**
(Анти) патерналізм	0,603***
Рівень довіри	0,152+
Солідарність та інтеграція	0,205*
Загальні моральні та культурні норми	0,12+
Колективна діяльність та співпраця	0,377***

Ймовірність похибки: + $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Дані таблиці 4.3 довели ще раз значимий позитивний вплив партисипативного фінансування на показники соціального капіталу територіальних громад. Найбільшому впливу піддаються такі характеристики соціального капіталу, як (анти)патерналізм, наявність традицій, залучення до громадської діяльності, колективна діяльність та співпраця.

У той же час більшість сучасних науковців схиляються до думки, що соціальний капітал змінюється досить повільно і не може змінитися за декілька років, для цього іноді необхідна зміна не одного покоління, що проживає на даній території. Тому результати впливу участі у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» на показники соціального капіталу громад-учасниць проекту за досить короткий період (за декілька років) викликають необхідність пояснення.

Висновки:

Безпосереднє знайомство з методикою проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» та інтерв'ю з його учасниками наводять на думку, що вплив цього міжнародного проекту на соціальний капітал місцевих спільнот проявляється саме через специфічний фінансово-організаційний механізм проекту.

Цей механізм ґрунтується на підході використання економічного потенціалу соціальної мобілізації до місцевого розвитку, яка реалізується завдяки інструментам партисипативної концепції фінансової політики місцевого розвитку: партисипативному фінансуванню та партисипативному управлінні фінансовими ресурсами. Під час участі у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» члени територіальної громади для того, щоб отримати необхідне фінансування, об'єднуються в громадську організацію, вчать разом ухвалювати рішення стосовно управління фінансовими ресурсами, обирають голову і правління організації, пріоритети розвитку громади, проект для реалізації, підрядчиків для виконання робіт, разом контролюють рух фінансових ресурсів та виконання поставлених завдань. У процесі реалізації мікропроекту вони починають більше довіряти один одному; розуміють, що можуть самі вирішувати проблеми, а не сподіватись виключно на допомогу держави; вчать спільно приймати рішення, працювати разом. Відповідно починають відновлюватися традиції

колективних дій та свят, солідарність, зменшується патерналізм, зростає довіра.

Мова в даному випадку може йти не тільки про зростання соціального капіталу громад, а й про реалізацію його вже наявного, але «дрімаючого» потенціалу. Така реалізація може відбутись і за досить короткі терміни (за 4 роки, як у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»).

Слід також звернути увагу на отримане в результаті дослідження зауваження щодо якісної зміни аргументації при прийнятті рішень членами громад, що брали участь у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», яке, можливо, пояснює незначні зміни в рівні довіри. Більш детальний аналіз показав, що механізм проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» вплинув не лише на інформованість, а й на мислення учасників – при оцінці рівня довіри до влади вони беруть до уваги більше факторів, внаслідок чого об'єктивна оцінка цієї характеристики соціального капіталу може знижуватися.

На початку дослідження ми припускали, що в результаті спільної діяльності мешканців громади і місцевої влади при реалізації проектів місцевого розвитку довіра між ними має значно зрости. Результати аналізу не довели наше припущення. Загальний рівень довіри у місцевих громадах зріс у меншій мірі ніж інші складові соціального капіталу (0,152+). Крім того дослідження засвідчили, що рівень довіри до інститутів влади (аналіз відповідей на питання 14 анкети-опитувальника) не тільки не виріс, а в деяких громадах навіть зменшився. Інтерв'ю з мешканцями громад пояснили цей результат тим, що в рамках спільної діяльності звичайним членам громади вдалося ближче ознайомилися з реальними механізмами діяльності влади, які часто були пов'язаними з корупцією. Відповідно, нові більш достовірні знання про діяльність корумпованої влади тільки зменшили довіру до неї.

ВИСНОВКИ

У підсумку виконання першого (підготовчого) етапу наукового проекту «Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію фінансової політики сталого розвитку об'єднаних територіальних громад» (IV квартал 2017 року) були отримані такі наукові та прикладні результати:

1. Запропоновано науково-методологічний підхід до оцінки фінансового потенціалу регіону та досліджено ефективність його використання в регіонах України у 2016 році. Розрахунки засвідчили, що ефективність використання фінансового потенціалу регіону у 2016 р. є найвищою в Київській області та м. Київ, а найнижчою – у Херсонській, Чернігівській та Закарпатській областях. Незважаючи на відносно високий рівень ефективності використання фінансового потенціалу регіону у середньому по Україні за період (85 %), його значення для різних регіонів суттєво відрізняються. Крім того, у деяких регіонах з порівняно низьким інтегральним рівнем фінансового потенціалу регіону рівень ефективності його використання є доволі високим, що свідчить про те, що ці регіони вже практично вичерпали наявні можливості для його подальшої реалізації. Ефективність використання фінансового потенціалу регіону певною мірою відображає і раціональність витрачання бюджетних коштів у регіонах, що становить інформаційне підґрунтя для уточнення пріоритетів та інструментарію реалізації бюджетної політики.

2. Дослідження закордонного досвіду фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах реформи децентралізації дозволило висунути гіпотезу про ефективність використання в Україні досвіду тих країн, де реформа децентралізації і об'єднання територіальних громад носили, принаймні на початкових етапах, добровільний характер.

3. Запропоновано концептуальні засади політики ресурсозбереження на рівні територіальних громад. Обґрунтовано, що запровадження комплексної

програми з ресурсозбереження дасть поштовх до прискореного економічного місцевого розвитку, знизить негативний вплив на навколишнє природне середовище, забезпечить належний рівень еколого-економічної безпеки.

4. Дослідження впливу партисипативного фінансування на соціально-економічний розвиток місцевих спільнот Сумської області, що брали участь у проекті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» засвідчило значимий позитивний вплив партисипативного фінансування на показники соціального капіталу територіальних громад. Найбільшому впливу піддаються такі характеристики соціального капіталу, як (анти)патерналізм, наявність традицій, залучення до громадської діяльності, колективна діяльність та співпраця.

Отримані результати доводять одну із основних гіпотез проекту про те, що фінансовий механізм розвитку ОТГ може виконувати не тільки забезпечувальну, але й регулюючу та інституційну (створювальну) функції, тобто виступати самостійним джерелом та регулятором інституційних змін в територіальних громадах, сприяти реалізації економічного потенціалу соціальної мобілізації, формувати спільні цілі та цінності сталого місцевого розвитку.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бориславська О. М. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [О. М. Бориславська, І. Б. Заверуха, А. М. Школик та ін.] ; Центр політико-правових реформ. – К. : Москаленко О. М., 2012. – 212 с.
2. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 628 с.
3. Ткачук А. Скандинавський шлях. Досвід реформ адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування у Данії та Швеції [Електронний ресурс] / Анатолій Ткачук // К.: Логос. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://old.decentralization.gov.ua/reform/item/id/151>.
4. Янг Д. Місцеве самоврядування у восьми країнах Скандинавії та Балтії огляд (буклет) [Електронний ресурс] / Дейвід Янг // SKL International. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://issuu.com/swedendspukraine/docs/086e67e0abf82d>.
5. Желяк М. Нове самоврядування: польський досвід, його придатність для України [Електронний ресурс] / Маркіян Желяк // Українська правда. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/11/26/7028161/>.
6. Бодрова І. Європейський досвід удосконалення адміністративно-територіального устрою [Електронний ресурс] / Ірина Бодрова // "Конституційна Асамблея". – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytics/id/jevropijskij-dosvid-udoskonalennja-administrativno-teritorialnog-481/>.
7. Черкас О. Зарубіжний досвід впливу парламенту на становлення та розвиток представницьких органів влади: республіка естонія [Електронний ресурс] / О. Г. Черкас // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=554>.

8. Стожар Т. Децентралізація: Уроки Естонії для України [Електронний ресурс] / Тетяна Стожар // УНІАН інформаційне агенство – Режим доступу до ресурсу: <https://decentralization.unian.ua/1038703-detsentralizatsiya-uroki-estoniji-dlya-ukrajini.html>.

9. Сас О. Децентралізація у країнах Балтії та Скандинавії. Частина 1. [Електронний ресурс] / Олена Сас. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://decentralization.gov.ua/news/2760>.

10. Петришин О. Система місцевого самоврядування в литві: перспективи використання досвіду в контексті муніципальної реформи в Україні [електронний ресурс] / о. Петришин // вісник національної академії правових наук України. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6436/1/Petryshyn_265.pdf.

11. Сидоренко С. Як не варто проводити адмінреформу, або Чи повторить Україна помилки Латвії? [Електронний ресурс] / Сергій Сидоренко // Європейська правда. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/25/7034150/>.

12. Ткачук А.Ф. Латвія: Довга дорога реформи. Робочі записки [Електронний ресурс] / Анатолій Ткачук // ІКЦ "Легальний статус". – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/InformationalBrochureLatvia.pdf>.

13. Сас О. Децентралізація у країнах Балтії та Скандинавії. Частина 2. [Електронний ресурс] / Олена Сас. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://decentralization.gov.ua/news/2917>.

14. Регіональна статистика [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Звітність про виконання бюджетів [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua>.

16. Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/zatverdezhnnia-mistsevykh-biudzhetiv>.
17. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України за 2013 рр. [Електронний ресурс] / офіційний сайт проекту фонду «Ефективне управління». – Режим доступу : <http://competitiveukraine.org.ua/ua/reports>.
18. Coelli T. J. A Model for Technical Inefficiency Effects in a Stochastic Frontier Production Function for Panel Data [Electronic source] / T. J. Coelli, G. E. Battese. – Available at : <http://pages.stern.nyu.edu/~wgreene/FrontierModeling/Reference-Papers/Battese-Coelli-1995.pdf>.
19. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Геєця [та ін.]; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
20. Ресурсозбереження та економічний розвиток України: формування механізмів переходу суб'єктів господарювання України до економічного розвитку на базі ресурсозберігаючих технологій : монографія / [І. М. Сотник, Л. Г. Мельник, М. К. Шапочка та ін.] ; за заг. ред. к. е. н., доц. І. М. Сотник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 551 с.
21. Сотник, І. М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження: монографія. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2008. – 330 с.
22. Буркинський, Б. В. Екологічно чисте виробництво. Наукові засади впровадження і розвитку / Б.В. Буркинський // Вісник НАН України. – 2006. – № 5. – С. 11–17.
23. Ресурсономіка: теоретичні та прикладні аспекти / Андрушків Б. М., Вовк І. П., Вовк Ю. Я., Паляниця В. А., Погайдак О. Б., Стойко І. І. – Тернопіль: ТзОВ "Терно-граф", 2012. – 456 с.
24. Вовк, І. П. Особливості впровадження заходів ресурсозбереження та методика визначення їх ефективності на машинобудівних підприємствах в контексті ресурсономіки / І. П. Вовк // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 4. – С.107–117.

25. Щербак В. Г. Ресурсозбереження як пріоритетний напрямок розвитку підприємницького потенціалу аграрної сфери / В. Г. Щербак // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 7. – С. 174–183.
26. Кривенко С. В. Еколого-економічні особливості розвитку ресурсозбереження та вторинного ресурсовикористання в Україні / С. В. Кривенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2015. – № 1. – С. 167–173.
27. Мельник Л. Г. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу України та передумови формування "зеленої" економіки / Л. Г. Мельник, О. В. Кубатко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 3(2). – С. 169–174.
28. Іваненко О. В. Формування потенціалу ресурсозбереження соціально-економічних систем / О. В. Іваненко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 8. – С. 7–10.
29. Кубатко О. В. Ресурсна взаємозаміщуваність у національній економіці внаслідок еколого-економічних флуктацій / О. В. Кубатко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. – Вип. 2(46). – С. 66–70.
30. Шаповал А. І. Методичні підходи до формування ефективної системи управління ресурсозбереженням на підприємстві / А. І. Шаповал, А. О. Шаповал // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 2. – С. 185–192.
31. Балашова Р. І. Оцінка ефективності діяльності підприємств нових форм господарювання на основі показників ресурсозбереження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Р. І. Балашова. – Донецьк, 1999. – 24 с.
32. Ляшенко І. О. Особливості та перспективи розвитку ресурсозбереження в Україні / І. О. Ляшенко // Ефективна економіка. – 2012. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1537>.

33. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/.
34. Чисельність сільського населення скоротилася на 2,5 млн осіб (2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://health.unian.net/ukr/detail/224241>. – Назва з екрану.
35. Chase R. Community Driven Development and Social Capital: Impact Designing a Baseline Survey in the Philippines / R. Chase, C. Holmemo. – 2005. – Social Development Department. Report № 32405-PH, 1-108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/EXTEAPREGTOPSOCDEV/0,,contentMDK:20589113~pagePK:34004173~piPK:34003707~theSitePK:502940,00.html>.
36. Dongier P. Community-driven development. Chapter 9 / P. Dongier, J. V. Domelen, E. Ostrom, et. al. // Poverty Reduction Strategy Paper Sourcebook. – Washington, D.C.: World Bank. – 2011. – P. 301–331 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTPRS1/Resources/383606-1205334112622/5805_chap9.pdf.
37. Hardin G. The Tragedy of the Commons / G. Hardin // Science. New Series. – 1968. – № 162(3859). – P. 1243–1248.
38. Mansuri G. Community based and driven development: a critical review // G. Mansuri, V. Rao / The World Bank Research Observer. – 2004. – № 19(1). – P. 1–39.
39. Olson M. The logic of collective action: public goods and the theory of groups / M. Olson. – Cambridge: Harvard University Press, 1965. – 176 p.
40. Tanaka S. A review of community-driven development and its application to the Asian Development Bank / S. Tanaka, J. Singh, D. Songco. – Asian Development Bank, 2006. – 100 p.
41. Walker I. Ex-Post Evaluation of the Honduran Social Investment Fund (FHIS 2) / I. Walker, R. Cid, F. Ordonez, F. Rodriguez. – Produced by ESA

Consultants, Honduras, for the World Bank, Latin American and Caribbean Region (LCSHD), 1999.

42. Kumar N. Community-driven development: a study methodology / N. Kumar. – Operations Evaluation Department, 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://community.eldis.org/?233@@.59c6797c!enclosure=.59c6797e&ad=1>.

43. Wassenich P. CDD Impact Assessment Study: Optimizing Evaluation Design under Constraints / P. Wassenich, K. Whiteside // World Bank Social Development Papers. – 2004. – № 51. – Washington, DC.

44. Fearon J. D. Can development aid contribute to social cohesion after civil war? Evidence from a field experiment in post-conflict Liberia / J. D. Fearon, M. Humphreys, J.M. Weinstein // American Economic Review: Papers & Proceedings. – 2009. – № 99/2. – P. 287–291.

45. Sara J. Making Rural Water Supply Sustainable: Report on the Impact of Project Rules / J. Sara, T. Katz // United Nations Development Programme and World Bank Water and Sanitation Program. – Washington, D.C., 1997.

46. Офіційний сайт проекту «Community-Based Approach to Local Development» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cba.org.ua.

47. Girma S. Evaluating the foreign ownership wage premium using a difference-in-differences matching approach / S. Girma, H. Görg // Journal of International Economics. – 2007. – № 72. – P. 97–112.

48. Heckman J. Matching as an econometric evaluation estimator: evidence from evaluating a job training programme / J. Heckman, H. Ichimura, J. Smith, P. Todd // Review of Economic Studies. – 1997. – № 64. – P. 605–654.

49. Khandker S. R. Handbook on impact evaluation : quantitative methods and practices / S.R. Khandker, G.B. Koolwal, H.A. Samad. – The World Bank, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org>.

bitstream/handle/10986/2693/520990PUB0EPI1101Official0Use0Only1.pdf?sequence=1.

50. Walker T. F. Community involvement in public goods provision: Evidence from a field experiment in Ghana / T. F. Walker // International Growth Centre, Working Paper №11/0069. – 2011. – P. 1–28.